

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 24, nr. 4 | december 2024

Jongste synodelid afgevaardigd voor LWF-ontmoeting in Praag

Global Songbook 2024: doorsnee van rijk muzikaal luthers erfgoed

Verkiezing nieuwe Synode 2025-2029 gaat los in januari

Om te beginnen ...

Het startschot voor de verkiezing van een nieuwe Synode klinkt in januari. De samenstelling ervan wordt belangrijker dan ooit. Het wordt een mix van ervaring en nieuw elan. Wat zijn we benieuwd naar de nieuw gekozen ploeg die zich vanaf juni 2025 gaat inzetten voor een duurzame lutherse gemeenschap in ons land en samenwerking met de Lutherse Wereldfederatie wereldwijd.

Als jongste Synodelid mocht Rachel Wardenaar voor het eerst deelnemen aan een regionale LWF-ontmoeting Europa. Ze ervaaarde een gevoel van saamhorigheid in de gedeelde zorgen en voelde zich gesteund door de wereldfamilie. Vanuit Praag deed ze verslag. In dit nummer ook aandacht voor de World Service, het humanitaire en ontwikkelingswerk van de LWF in de wereld en speciaal ook in Gaza.

Dominee Andreas Wöhle reflecteert op, wat hij noemt, het 'loopgraven denken' dat steeds meer vat krijgt op samenleving en kerk. Het zou helpen bij alle emotie die opkomt, de ander als mens en (gespreks)partner niet uit het oog te verliezen of uit te sluiten of de 'eigen' waarheid als bezit te beschouwen.

En met een actueel lied in barre tijden (lied 438) refereert Jeroen de Haan aan de waarschuwing in psalm 2; zonder dit lied wordt het maar moeilijk Kerst.

De redactie van *Elkkwartaal* wenst u een aangename komende tijd en een gezegend Kerstfeest.

Alma Evenhuis

Inhoud

Meditatie: _____	3	Jubileum Detlef Bohlken _____	20
Luthers Erfgoed _____	4	Het lied _____	21
Boeken van Martin _____	5	Vacature Lutherse kerk Ede _____	22
Luthers muzikaal dubbel jubileum _____	6	Luthers wereldwijd _____	23
Woord&Sacrament _____	7	Krskraskort _____	24
Leeuwarden _____	9	Kerkwandelen Fryslân _____	26
Een lutheranistische vlag _____	10	In memoriam Martin van Wijngaarden _____	27
Gaza _____	12	Emeritaat Taco Smit _____	28
Woord & visie _____	12	Activiteiten _____	28
Dubbeltentoonstelling Luther Museum _____	14	Luthers Dagboek _____	29
Intrededienst Susanne Freytag _____	15	Wartaal _____	29
Duurzaam Luthers _____	16	WICAS _____	30
Glazen klok Leerdam _____	17	Uit de synode _____	31
LWF Europa _____	18	Wanddoeken Hoekelum _____	32
Verkiezing Synode _____	19	Lutheran Summer School 2025 _____	32

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van *Elkkwartaal* en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),
Cristina Pumplin (secretaris),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Joren Reichel, Martin de Groot

Redactieadres:

Vijf molens 2
4247 EA Kedichem

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 3 februari 2025
bij redactie@elkkwartaal.nl

Giften

U kunt *Elkkwartaal* financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake *Elkkwartaal* o.v.v. gift *Elkkwartaal*. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand of wanneer u geen lutheraan bent via de abonneementenadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht,
e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl,
telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op <https://protestantsekerk.nl/thema/lutherse-synode/>

Grafische verzorging

MMC Print (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukwerk).

Bij de voorpagina

Glazen klok Lutherse kerk Leerdam (foto: Detlef Bohlken)

Meditatie

Hij komt als kind

Wie had ooit gedacht, dat Hij als kind zou komen: een paar centimeters lang, een paar pond zwaar? Met gekrijs de wereld in gevallen, kwetsbaar, gevoelig voor tocht en kou, hongerig en dorstig.

TEKST: CRISTINA PUMPLUN - BEELD: RON MUECK

Voordat dit mensenkindje groot genoeg zou zijn om mee te kunnen doen met het reilen en zeilen op deze wereld zouden vele jaren verstrijken. Zoals elk kind droeg ook hij de belofte in zich van een toekomst. Maar daarvoor was wel eerst geduld gevraagd.

Voordat dit mensenleven iets ging opleveren, moest er eerst geïnvesteerd worden. Zo ver was het dus nog lang niet. En misschien is men hem op de lange duur ook gewoon vergeten. Rond zijn geboorte - ergens achteraf in de diepste provincie op het platteland - was opschudding geweest door een paar onaangepaste lieden, herders. Die beweerden dat ze engelen hadden gezien en gehoord. Die riepen dat de redder van de wereld geboren was. Onzin natuurlijk, want wie zoekt een man die eens alles goed en groot zal maken ergens achteraf? Met ook nog van die hele gewone ouders, zonder bijzonder veel geld achter de hand en zonder enige vermeldenswaardige maatschappelijke positie.

Zo was en bleef hij een marginaal persoon. Net als al die mensen die hij later in zijn leven ontmoette: mensen aan de marge, buiten de poort gedumpt vanwege een handicap of ziekte, vrouwen en kleine kinderen. In tegenstelling tot leiders die het moeten hebben van hun zichtbaarheid, die willen opvallen, vooroplopen, belangrijk worden gevonden, bleef hij net zo onaanzienlijk als de mensen waarmee hij omging: zomaar iemand, die ergens in een verborgen landstreek rondtrok, verhalen vertelde en - vooruit - met een heilzame invloed op mensenlevens. Maar dat was een kleinschalig gebeuren: een enkel levensreddend contact, één-op-een. Efficiënt is anders.

Anderzijds was dit misschien ook wel waar zijn bestaan oorspronkelijk toe bedoeld was. Zijn moeder had toch, eenmaal zwanger van hem, gezongen van de Allerhoogste, die machtigen van hun troon zou stoten en wie gering

zijn aanzien zou geven?

Nu dan: haar kleintje zal later in zoveel ontmoetingen de kracht van het kleine herkennen en erkennen. Hij wist zich geroepen om de zachte krachten van het kleine en ogenschijnlijk zwakke machtig te maken. Dat ging en gaat niet in één massale beweging. Dat moet het hebben van de ene mens die voor één ander de tijd neemt, in de ogen kijkt. Als het gaat om gerechtigheid en vrede voor mensen, schepselen, in deze wereld worden de verhoudingen tussen groot en klein, veel en weinig op hun kop gezet. Dat vraagt om een andere blikrichting. Wat van waarde is, hoeft niet veel te zijn en niet groot. Het kleine is krachtig aan de slag op elke plek, in elk contact en op elk moment waar mensen weigeren zich op te laten hitsen door de zelf verklaarde machtigen op deze aarde, die het moeten hebben van de haat-praat, het wegzetten van een ander vanwege afkomst, achtergrond of geloof.

Het wonder van kerst ligt in de erkenning van het kleine als de kwaliteit die ons leven mogelijk maakt. Het is zo vaak niet wereldschokkend. Op het eerste

gezicht stelt het weinig voor. Maar het kan voor een mensenleven van enorme betekenis zijn en zelfs het verschil uitmaken tussen dood en leven: een ontmoeting, goede woorden die je zorgvuldig kiest voor een ander, begrip, vriendschap en liefde. Daarin schuilt Gods aanwezigheid en wordt Hij geboren - als kind.

Luthers Erfgoed

Lesmateriaal, voor wie ...?

Sommigen kennen misschien nog schoolplaten als illustratie bij de lesstof. Smart-screens en andere middelen hebben nu die plaats ingenomen. Deze platen zijn maar gedeeltelijk voorbeelden van typisch luthers erfgoed, zij dienen in andere contexten dan een lutherse omgeving een ander doel. Het is maar hoe je bij de les gehouden wilt worden.

TEKST: MARTIN VAN WIJNGAARDEN

Namen als J. Ligthart en P.R. Wolters zijn onlosmakelijk verbonden met platenseries met biologische en topografische onderwerpen. Maar er verschenen ook series die momenten uit de geschiedenis in beeld brachten. Een bekende is de rond 1950 door J.B. Wolters uitgegeven *Luther op de Rijksdag te Worms, 1521*. Er wordt altijd verteld dat de man vooraan, die als het ware over zijn schouder het leslokaal inkeek, de vervaardiger zelf was: illustrator J.H. Isings. Deze Isings is, naast zijn vele boekillustraties, bekend geworden door zijn historische aquarellen, waaronder ruim veertig schoolplaten. Hij maakte platen als *De Noormannen voor Dorestad* en *De overwintering op Nova Zembla*. Hij wordt gezien als een van de belangrijkste historieschilders van Nederland.

Luther en de geschiedenis van de Nederlanden?

Isings was in zijn weergave als het ware zelf aanwezig, alsof hij een ooggetuigenverslag gaf van een belangrijk moment in de geschiedenis: de ontmoeting van de monnik (Luther, de latere reformator) met de keizer (Karel). Luther zou op die Rijksdag in de Rijksban gedaan worden. Deze verbeelding van Isings staat niet op zichzelf. Hij staat in een traditie, waarbij de specifieke theologische achtergrond meer tot bijzaak is geworden.

Een eerdere versie van deze scène op de Rijksdag verscheen in Nederland in 1912 bij uitgeverij Wolters Noordhoff in een serie *Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis*. Deze serie werd door J.W. de Jongh en H.

Wagenvoort verzorgd, schoolhoofden te Den Haag en Utrecht. Laatstgenoemde verzorgde ook een verklarend en begeleidend boekje bij de plaat *Luther op den Rijksdag te Worms, 1521*. Dat deze publicatie bijna 400 jaar na 1521 was, bleek niet de directe aanleiding om deze plaat in de Nederlandse geschiedenis op te nemen. Wagenvoort erkent in de inleiding 'strikt genomen treden we met de behandeling van dit onderwerp, dat deze plaat in beeld brengt, buiten het erf onzer vaders'. Maar, zo vervolgt Wagenvoort: 'Luther's optreden heeft op onze historie zulk een overwegenden en verreikenden invloed uitgeoefend en staat met onzen Tachtigjarigen strijd voor de vrijheid in zulk een nauw verband [...]'. Alle reden om Luther als onmisbaar in de Nederlandse geschiedenislessen op te nemen.

Duits voorbeeld

Luther werd in Worms ter verantwoording geroepen. Dat was omdat hij, na zijn stellingen, onder meer werken het licht had laten zien die het gezag voor de kerk van Rome, zeker inzake aflaten, aan de kaak stelde en de vrijheid van 'een christenmens' benadrukten. Herroepen deed hij niet. Deze theologische zaken moeten elders beter besproken worden. Dat hoeft ook niet op deze plaats, want de keuze om dit onderwerp in deze inscenering op te nemen had andere redenen. En werd – inmiddels – een ander verhaal verteld: in Nederland was dat in samenklank met de vrijheidssrijd in de zestiende eeuw om het juk van Spanje af te werpen en om vervolgens te komen tot de inrichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Daar doelde Wagenvoort al op. Voor de plaat uit 1912 had kunstschilder G. Van Hove een kopie gemaakt van een muurschildering van H. Wislicenus. Wislicenus had in het laatste kwart van de negentiende eeuw de Keizerzaal te Goslar van een omvangrijk beeldprogramma voorzien.

Afbeeldingen van een eigen traditie

In 1871 werd het zogenaamde Kleine Duitse Rijk tot stand gebracht; tevens was dit de tijd van romantische middeleeuwse verering. Die twee lijnen kwamen bij elkaar toen symbolen en afbeeldingen werden gezocht om nieuwe ontwikkelingen te helpen verbeelden. De *Kaiserpfalz* (met de Keizerzaal) in Goslar werd daarom niet alleen zoge-

naamd historiserend gerestaureerd, maar ook zeer uitgesproken gedecoreerd, hetgeen ook op belangstelling van de toenmalige *Kaiser* mocht rekenen. Verder zijn er zoals dat heet 'personificaties van de Rijn en de geschiedenis' te zien. Een van de gedachten die verbeeld zijn is de continuïteit van het christelijke Duitse keizerschap. Dat loopt dan vanaf Karel de Grote, via Rooms-Duitse keizers, naar Keizer Wilhelm I tot in het in 1871 opgerichte Duitse Keizerrijk. Inmiddels is echter iets wezenlijks veranderd: het keizerrijk is nu protestant. En om daar een historisch fundament bij te hebben zijn er bijna twintig afbeeldingen ter illustratie opgenomen, ook de scène: *Martin Luther op de Rijksdag te Worms*. Onder de grote kleurrijke schildering zijn afbeeldingen in grijstinten (grisailles) aangebracht. Een ervan is een Avondmaalsviering van vorsten van het *Schmalkaldische Verbond* (1537) met als voorgangers Luther en Melanchthon (1537). Met afbeeldingen van dit soort gebeurtenissen was voor Duitsland een (zij het enigszins gecreëerd) protestants verhaal te vertellen.

Terug naar Nederland

De 'verbeelders en uitgevers' van schoolplaten in de vorige eeuw hebben de compositie van Wislicenus' beeldconcept overgenomen. En vervolgens is het goed na te gaan waar sommige afgebeelde personen voor staan. De groep mannen links van Luther zijn medestanders. Zij

buigen, met name de in donker geklede Bugenhagen, bijna letterlijk met oren op steeltjes, luisterend naar Luther. De in rood geklede man links, achter een soort omheining en naast de heraut, is de Hertog van Alva. Hij was de vader van de IJzeren Hertog (ook van Alva) die later namens Spanje in de Nederlanden een schrikbewind voerde. Deze man past in het kader dat Wagenvoort al verwoordde en waarnaar hij verwees: 'onzen Tachtigjarigen strijd voor de vrijheid'. In het midden zitten enige vorsten. Die zullen voor het in het keizerrijk te vertellen verhaal een spreken-der rol vervuld hebben dan voor de Nederlandse context. Rechts zit de keizer. Iets lager links van hem is bijvoorbeeld de Luther-welgezinde keurvorst Frederik de Wijze te herkennen. Rechts bevindt zich de entourage van de keizer met op de voorgrond enige kerkelijk hoogwaardigheidsbekleders. Voor hen was het al een uitgemaakte zaak: Luther was en bleef een ketter. Maar één persoon zit er letterlijk en figuurlijk wat anders bij.

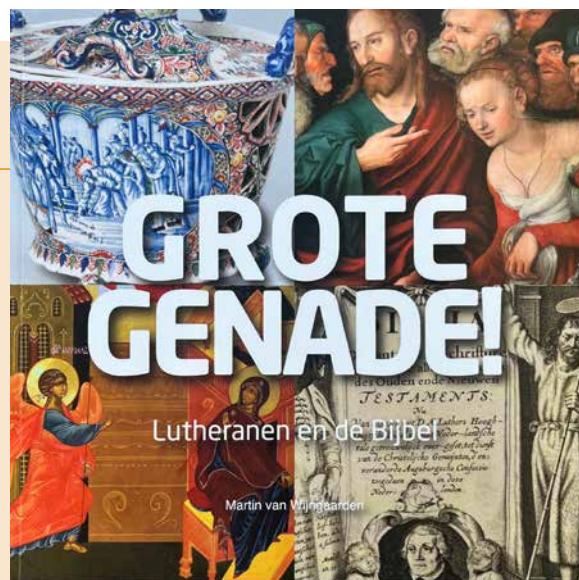
Een voormalige Roomse broeder

Helemaal rechts, die weggijkende figuur, is de monnik Martin Bucer die drie jaar eerder in Heidelberg Luther ontmoette. Sterker nog: ideeën van onder andere Luther hebben het denken van Bucer mede bepaald. Na 1521 was hij geen monnik meer en nam hij steeds meer afstand van de toenmalige Roomse Kerk. In 1523 vestigde hij zich in de vrije rijksstad Straatsburg en als predikant had hij een groot aandeel in de hervorming van de kerk in deze stad. Dat moet voor het Duitse te vertellen verhaal als muziek in de oren geklonken hebben.

In 1536 ontstond mede door Bucers toedoen de 'Wittenberger Concordia'. Dit bleek een vergeefse poging om lutheranen en gereformeerden bij elkaar te brengen. In de Nederlandse context was daarvan nog jarenlang geen sprake. Ook nog niet in de tijd van het publiceren van dergelijke schoolplaten. Het is maar met wat voor ogen je kijkt, dát bepaalt (je bij) de les.

Boeken van Martin

Met grote droefheid hebben we het bericht van het overlijden van Martin van Wijngaarden ontvangen. Met Martin hebben we jarenlang vele prachtige uitgaven mogen verzorgen. Daarmee leverde hij een grote bijdrage om de lutherse traditie en spiritualiteit levend te houden voor een breed publiek. Onlangs nog verscheen zijn standaardwerk over de Augsburgse confessie. Ook waren er de afgelopen jaren de zeer toegankelijke boeken over die vier Sola's of over het begrip genade in de lutherse spiritualiteit; vertalingen van kinderboeken over het leven van Luther ... Ze zijn allemaal te vinden op www.slub.nl. We zijn hem heel veel dank verschuldigd

2024: het jaar van een luthers muzikaal dubbel jubileum

500 jaar Luthers liedgoed en 300 jaar koraalcantates van Bach

Realiseerde Johann Sebastian Bach (1685–1750) zich in het najaar van 1724 dat hij voor de cantatedienst op 8 oktober een tekst had uitgekozen, die op dat moment precies 200 jaar oud was? Hij had besloten om de cantate voor deze 18e zondag na Trinitatis te schrijven naar aanleiding van een van de oudste liederen uit de beginjaren van de reformatie: 'Herr Christ, der einig Gotts Sohn'.

TEKST EN BEELD: CRISTINA PUMPLUN

Het was inmiddels zijn tweede jaar als cantor van de Thomaskirche in Leipzig. Bach begon vóór de zomer met een bijzonder cantateproject. Hij baseerde de cantates niet zoals in het jaar daarvoor op een Bijbeltekst en een daarbij passend libretto, maar voor de verandering op een bestaand kerklied dat paste bij de betreffende zondag. Deze tweede jaargang cantates werd daarom bekend en bleef bewaard als 'koraalcantates', omdat zij gebaseerd

book 2024'? Waarom niet de teksten en vaak ook melodieën van een kerklied als uitgangspunt nemen voor de cantates van de jaargang 1724/25, zal hij misschien gedacht hebben.

Eerste dichteres van de Reformatie

Het bijzondere van de cantate 'Herr Christ, der ein'ge Gottes-Sohn' is, dat dit een van de eerste liederen was dat in 1524 gepubliceerd werd, in een van de eerste liedbundels van de

het in de eerste uitgaven in het midden wie de auteur van de tekst was. Pas na de achtste uitgave van de bundel verscheen haar naam boven het lied. Zij is daarmee de eerste dichteres van de reformatie.

Verbinding tussen historische muziek met actuele vragen

Bachs cantate 'Herr Christ, der ein'ge Gottes-Sohn' (BWV 96) mocht dus dit jaar een dubbel jubileum vieren met een tekst van 500 jaar en muziek van 300 jaar oud. De cantate klonk tijdens de start van het seizoen Cantatediensten 2024/25 in de Westerkerk Amsterdam op 29 september. Het dubbel jubileum werd zeker genoemd en gevierd, maar daar bleef het niet bij. Het dankbaar bewaren en behouden van het waardevolle cantaterfgoed dient wel samen te gaan met de reflectie op de betekenis voor het hier en nu. In liturgie en preek werd de verbinding gemaakt tussen de historische tekst en de muziek met actuele vragen. Een vanzelfsprekende beweging is dat zeker niet. Voor kerkgangers die in een grotendeels geseculariseerde samenleving leven, kan de tekst van een cantate, die de geest ademt van ver vervlogen tijden, vervreemdend overkomen. Het helpt om dan te benoemen dat veel vragen over geloof en het menselijk bestaan van alle tijden zijn.

Mache dich, mein Geist, bereit...

Dat bleek ook een maand later, toen tijdens de volgende Cantatedienst in de Westerkerk wederom een van

zijn op de bekende koralen van zijn tijd. Was dit een toevallige keuze of was Bach zich ervan bewust dat toen, in 1724, het lutherse kerklied 200 jaar oud was? Wilde Bach dit toepasselijk gedenken, vergelijkbaar met de manier waarop het nu wereldwijd in 2024 wordt gedaan met het LWF-project, het 'Global Lutheran Song-

reformatie in Duitsland. De tekst is geschreven door een jonge vrouw, Elisabeth Cruciger. Het lied werd opgenomen in het 'Enchiridion' (Erfurt 1524), al was toen niet meteen duidelijk dat Elisabeth de dichteres was, want de samensteller van de liedbundel en schrijver van de meeste andere liederen, Martin Luther, liet

Bachs koraalcantates klonk: 'Mache dich, mein Geist, bereit' (BWV 95). Met stevige drang roept deze cantate op om alert te zijn op wat een mens kan overkomen van buitenaf, maar vooral ook van binnenuit, op het kwaad wat anderen je aandoen en wat je jezelf aandoet. Dat kan uiterst actueel zijn als je je realiseert waar mensen door de eeuwen heen toe in staat zijn, dat mensen keuzes maken ten goede en ten kwade en dat ook dat van alle tijden is. Wat doe je? Wat beslis je? Wat zeg je of wat zeg je niet als onrecht je kant op komt, als er duidelijk sprake is van ongerechtigheid? Tijdens de overdenking

werd gewaarschuwd voor onverschilligheid met de woorden van de Joods-Amerikaanse schrijver Elie Wiesel:

Ik heb altijd geloofd dat het tegengestelde van liefde niet haat is, maar onverschilligheid. Het tegengestelde van leven niet dood, maar onverschilligheid jegens beide. Het tegengestelde van vrede niet oorlog, maar onverschilligheid jegens beide." Hoeveel honderden jaren ook voorbijgaan: steeds blijkt hoe belangrijk het was, is en zal zijn om alert, waakzaam te zijn: "Mache dich, mein Geist, bereit."

De cipier van Johannes

Ik zie hem nog ons cellenblok binnenkomen, Johannes. Ik was bij Herodes in dienst als bewaker. Niet de leukste baan. Maar ik heb een gezin. Herodes, dat is likken naar boven, en trappen naar beneden. Die noemt zich koning van Israël. Zo'n kerel wil toch niemand als koning. Nee, dan David, dát was nog 's een koning.

TEKST: WIM VAN BEEK - BEELD: RIJKSMUSEUM

Johannes had zich kritisch over Herodes uitgelaten. Johannes hield nooit z'n mond. Of het nou tegen Schriftgeleerden was, burgers of een koning; voor hem waren het allemaal gewone mensen met hun goeie en slechte kanten. "Maar het zijn wel mensen. Voor hen heeft God zijn land bedoeld." Mensen konden daar op een goede manier met elkaar leven.

Het Koninkrijk is vlakbij

Met die woorden kon je de prediking van Johannes ongeveer samenvatten. "Kijk nou 's uit je doppen! Doe je ogen en oren open. Het koninkrijk van God is de grond waarop je staat, de lucht die je inademt, de mensen om je heen. Kom, doe net als Jozua. Trek door de Jordaan en ga het beloofde land binnen." Dóór het water. Want woorden waren niet genoeg. Johannes zei: "Als je het aan den lijve ervaart, dan vergeet je het nooit meer". En dan stak ie z'n hand uit naar de mensen: "Kom maar, ga met me mee de Jordaan in. Geloof maar dat er een doorkomen aan is. Keer je naar het nieuwe land, het koninkrijk van God. Laat al je sores achter je. We mogen opnieuw beginnen".

Een luisterend oor

Recht voor z'n raap, tegen iedereen, zonder onderscheid. En toch was hij geen zedenprediker, geen betweter. Sommige

mensen dweepten met 'm. "Ach", zei hij dan, "het gaat helemaal niet om mij. Het gaat om opnieuw beginnen, om nieuwe mensen, om een nieuwe aarde".

Johannes kon ook heel rustig zijn. Als iemand bij 'm kwam die zei dat ie 't allemaal zo moeilijk vond. Als iemand van zichzelf dacht dat ie misschien niet thuishoort in dat koninkrijk van God. Dan ging Johannes naast 'm zitten. Dan was het plotseling helemaal niet meer de vurige prediker, maar de intense luisteraar.

In de cel bij Barabbas

Later werd Johannes overgeplaatst naar de dodencel. Misschien dacht Herodes dat Johannes dan bang zou worden en voorgoed zou zwijgen. Als dat de bedoeling was geweest, dan had het een volkomen tegengestelde uitwerking. Johannes raakte er alleen nog maar meer van overtuigd dat het koninkrijk ophanden was.

In die cel zat ook al Barabbas. Zoals Johannes een soort verzetsprediker was, was Barabbas een verzetsstrijder. Barabbas werd door het volk gezien als een Robin Hood: stelen van de rijken, opkomen voor de armen. Zijn idealen verschilden niet zoveel van die van Johannes, alleen hun middelen waren volstrekt tegengesteld. De een 't zwaard, de ander 't woord.

Die twee mannen hadden elkaar veel te vertellen. En gaandeweg werd ik ook betrokken bij die gesprekken:

“Hé Stefan, wat vind jij ervan?” Of ik geloofde dat er een betere wereld mogelijk was. Och, dat ging wel 's door m'n hoofd, maar uiteindelijk strandde ik bij: het kan als dit ..., als dat ..., als zus ..., als zo

“Maar Stefan, je kent de profeten toch ook. Jesaja zegt toch ook dat het heil zal komen. Dat lammen zullen lopen en blinden zien. Dat armen eindelijk een goede boodschap zullen horen, en dat er met elkaar gedeeld wordt zoals nog nooit een mens zag”.

Als ik weet dat hij het is kan ik sterven

Op een dag hoorde ik thuis mijn vrouw over ene Joshua spreken. Jezus noemden ze 'm ook wel. Die Jezus sprak ook over omkeer. Het leek wel een tweede Johannes die daar rondtrok.

De volgende dag vroeg ik Johannes: “Ken jij een of andere Jezus, uit Galilea?”

Johannes keek me een poos aan. Z'n ogen glommen. Toen zei hij: “Heb jij ook van hem gehoord? Vertel, vertel.” En ik moest vertellen wat ik allemaal gehoord had van m'n nichtje, die in Galilea woont. En Johannes vertelde wat hij gehoord had van degenen die hem heel af en toe kwamen bezoeken. Ja, over wat Jezus allemaal deed. “God heeft omgezien naar zijn volk en richt onze voeten op de weg van de vrede!”

Johannes viel Barabbas zowat om de hals en timmerde mij op m'n schouder.

“Het moet wel waar zijn, ... toch? Stefan, wil jij wat voor me doen?”

Ja, natuurlijk wilde ik wat doen voor Johannes, nu het nog kon.

Ik was gaandeweg van deze hartstochtelijke man gaan houden. “Stefan, wil jij proberen nog meer berichten over Jezus te verzamelen. Hij moet de Messias van God zijn. Als ik weet dat hij het is, kan ik gerust sterven.” Het was voor het eerst dat ik besepte dat Johannes in de dodencel zat en hij er rekening mee hield dat hij zou sterven.

“Ik ga in vrede”

Toen ik thuiskwam stond m'n besluit vast. Ik zou zelf naar Galilea gaan. Dat werd de meest beslissende week van mijn leven. En ik hoorde Jezus vertellen, over datzelfde Koninkrijk waar ik Johannes over gehoord had. Met eigen ogen zag ik hoe gebukte mensen weer zelfvertrouwen kregen en rechtop gingen staan. Hoe mensen weer zicht op hun toekomst kregen.

Terug in Jeruzalem, in de kerkers van Herodes, zat Johannes alleen in zijn cel. Barabbas was overgebracht naar de gevangenis van Pilatus. Johannes kuste me, als welkom. Een vredeskus die ik nog steeds voel.

Er was een serene rust over Johannes gekomen. En ik vertelde alles wat ik gezien en gehoord had. Johannes luisterde, knikte en mompelde: “Ik wist het. Het is waar, Hij is waar. Het koninkrijk van God is nabij.” Het was lang stil. Er hoefde niets meer gezegd te worden.

De stilte werd verbroken door een paar soldaten die Johannes kwamen halen. “Het is goed zo, ik ga in vrede.” En hij legde me zegenend de handen op.

Toen ik hoorde op welke gruwelijke wijze Johannes was vermoord, ben ik met m'n gezin gevlucht, ondergedoken in Galilea. Vaak geluisterd naar Jezus, die daar rondtrok. En één waarheid kan nooit meer worden gedood en vermoord: Gods koninkrijk is vlak bij ons.

RECTIFICATIE

Het beeld bij Woord&Sacrament in *Elkkwartaal* nummer 3 is afkomstig uit een particuliere collectie.

Elkkwartaal in het land: Leeuwarden

In Friesland is de Evangelisch-Lutherse Gemeente Leeuwarden de enige overgebleven plek waar de Friese lutheranen voor hun lutherse eredienst terecht kunnen. De mooie kerk is een monumentaal pand en heeft een prachtig orgel, dat in oktober van dit jaar na een intensieve restauratie opnieuw in gebruik genomen is. Ook verder is veel geïnvesteerd in restauratie en behoud: een nieuwe vloer, een nieuwe keuken en de pastorie. Hoe ziet de toekomst van de kerk eruit? Enkele gemeenteleden gaan hierop in.

TEKST EN BEELD: LEONIE CROM-WAGENAAR

Het is inmiddels alweer een tijdje zo dat er niet meer iedere zondag een eredienst gevierd wordt. Hoe bevalt dat? Missen jullie iets of is het goed zo?

Lang hebben ze het volgehouden om iedere week een eredienst te houden, maar sinds een paar jaar is dat niet meer mogelijk: dat heeft een financiële oorzaak maar ook een in de bemensing; het wordt steeds moeilijker om het preekrooster gevuld te krijgen. Veelal wordt een beroep gedaan op betrokken emeriti. Nu wordt twee keer per maand een kerkdienst gevierd (met soms een uitzondering in de vorm van een extra dienst, als dat in het kader van feestdagen beter uitkomt) en dan probeert de gemeente er zoveel mogelijk te zijn. Ondanks het feit dat het wekelijks direct onderling contact door sommige gemeenteleden gemist

wordt, vinden anderen het zo ook goed: er is ruimte om de zondag ook op een andere manier in te vullen.

De kerkenraad is uitgedund en het is lastig om samen nog het ambt in te vullen. Waar zien jullie oplossingen?

Bestuurlijk is er een leemte gevallen: door leeftijd, verhuizingen en overige redenen bestaat de kerkenraad uit drie leden, die veel te doen hebben. De vraag naar een balans tussen kwaliteit en kwantiteit vereist een vorm van omdenken, waarbij ondersteuning en coaching gewenst is (en ook gekregen wordt) bij veranderprocessen: hoe kunnen we het kerkbestuurlijk zo organiseren, dat alles wat gedaan moet worden ergens een plek krijgt en daarnaast visie op en werken aan de toekomst geborgd wordt? De suggesties lopen uiteen: van het

toch meer achter nieuwe leden aan zitten en het verdelen van taken onder gemeenteleden, die best wat willen doen maar niet in de kerkenraad, tot bredere samenwerkingen. Nieuwe perspectieven, nieuwe netwerken, een regionaal-lutherse aanpak met de noordelijke lutherse kerken, dan wel meer samenwerking met kerken in Leeuwarden (hetgeen met enige regelmaat al gebeurt): er is genoeg denkkraft. Daarbij hoort ook de omslag in het denken op thematiek: de waarden van het lutherse behouden, maar om je heen kijken wat nodig is in een veranderende wereld. Hoe zou je een duurzame, groene Kerk, samen met andere kerken, aangesloten bij Geandewei kunnen worden?

Waar worden jullie blij van, als het gaat om de lutherse kerk Leeuwarden, en waar zijn jullie trots op?

Aan blijheid en trots geen gebrek! De voorbeelden stromen eruit. De Lutherse Kring Harlingen is er nog, de damesvereniging Martha Maria vierde haar 90-jarig bestaan, de samenwerking met de Grote Kerk wordt genoemd. De cursus 'Leren van Luther' trekt veel aandacht, men participeert in 'Geloven in Leeuwarden', Tsjerkepaad levert veel bezoekers op, er worden kunstexposities gehouden en de kerk wordt steeds meer verhuurd, ook aan muziekgezelschappen – vanwege de fantastische akoestiek. Het verkrijgen van de status van Rijksmonument en van subsidies voor restauraties van binnenruimten

van de kerk en van het orgel heeft veel tijd en moeite gekost, maar het resultaat mag er zijn. Voorlopig kan de kerk er gebouwtechnisch weer 20 jaar tegen. Men is trots op de lutherse traditie, de muziek, het zelf invulling te geven aan de geloofsbeleving. Het is trots op elkaar, dat waar nodig (zoals bij de brand van een paar jaar geleden toen de keuken volledig uitbrandde) iedereen de handen uit de mouwen steekt; het is er. De trots om samen vreugde en verdriet te delen, dat je er voor elkaar bent in een goede sfeer en dat je samen gemeente bent. Trots is misschien meer 'dankbaarheid', zoals een gemeentelid dat verwoordde.

Als er morgen iets voor de lutherse kerk Leeuwarden moest veranderen, wat zou dat dan zijn?

Een proactieve houding vindt iedereen van belang: nog meer naar buiten brengen waar we goed in zijn én om je heen kijken naar wat nodig is in de maatschappij. Samen (met

andere kerken en instanties) initiatief nemen om secularisatie tegen te gaan. Helpend kan ook zijn dat de kerk vaker verhuurd wordt; dat is goed voor de financiën en ook voor de bekendheid van de kerk, die een beetje 'verstopt' in het centrum staat.

Hoe ziet de lutherse kerk Leeuwarden er over 2-3 jaar uit?

De huidige oudere generatie zal steeds dunner worden en er zal hoe dan ook aanvulling van buitenaf moeten komen, denkt men. De lutherse kerk is sterk in verbinding, in jezelf mogen zijn in een tijd van polarisatie. De plek van de kerk, midden in het centrum, leent zich ook uitstekend om een multifunctionele bestemming aan het gebouw te geven, waarin zowel lutherse vieringen gehouden kunnen worden als lezingen, concerten en exposities. Dat optimistische gevoel blijft bestaan, zo hopen en verwachten velen. Daarvoor is actie nodig, vanuit de kracht van de hartelijke gemeente. Maar, zo weet men ook, in gelijkwaardige verbinding. Als de kracht van de gemeentelijke hartelijkheid ingezet wordt in een gelijkwaardige verbinding met andere kerken, kan er nog heel veel.

Een lutheranistische vlaag in de kerk

Wachten op God: loskomen van de angst

Misschien hoorde u al van hem: professor Andrew Root, een rijzende ster binnen de Protestantse Kerk. Hij is Amerikaans hoogleraar in de theologie en van lutherse huize.

TEKST: **TRINETTE VERHOEVEN**, *classispredikant Utrecht* - BEELD: **BAKER PUBLISHING GROUP**

Met hem en zijn theologie komt veel lutherse spiritualiteit de kerk binnen. Zijn werk was tot voor kort alleen in het Engels verkrijgbaar; nu is er een Nederlandse editie van: *Wachten op God*. 'Een aanrader', aldus dominee Trinetten Verhoeven.

Krimpende kerk

Root schrijft voor een krimpende kerk. Wij realiseren ons dat vaak niet, maar ook in Amerika kampt de kerk met krimp. Root leeft mee met een kleine gemeente. Hij kent de krimp. Hij ziet de worsteling om het gevolg ervan te leren begrijpen en beroept zich op de filosoof Charles Taylor. Taylor zegt dat wij leven alsof er geen levende God is die de geschiedenis binnenkomt en tot mensen spreekt. Hij noemt dat een immanent frame: een persoonlijke God is onbestaanbaar;

er is geen 'boven' meer, we zitten gevangen in onze eigen gesloten wereld. Ook christenen leven in die wereld. En laten zich 'gevangen' nemen. Root ziet het gebeuren voor zijn ogen.

Te veel bezig met 'hebben' en niet op de God die 'is'

Volgens hem laat de kerk het gebeuren door aan de eigen relevantie te twijfelen. Als een gek storten we ons op kortdurend succes: een nieuw evenement, een nieuwe activiteit. Even lijkt het succesvol maar dan toch: weer de krimp. In plaats van wanhopig zoeken naar relevantie, zegt Root, zou de kerk zich moeten richten op God. Dat lijkt een open deur. Zoeken we God dan niet? Root zegt dat we te veel met 'hebben' bezig zijn. We 'hebben' meer vrijwilligers nodig, ambtsdragers, meer jeugd, meer geld. De kerk zou zich moeten richten op de God die 'is'.

Lutherse theologie

Deze tijd heeft open ogen en oren nodig om God te ontwaren. Want God is in onze wereld. Hij werkt, verborgen en ongrijpbaar, maar Hij werkt. En daar komt de lutherse theologie van Root om de hoek kijken. We zien het niet, want we kijken verkeerd. We kijken naar successen, we kijken omhoog, maar we moeten omlaag kijken. Root is schatplichtig aan de 'theologia crucis', de theologie van het kruis, die voor Luther zo belangrijk was. Als God met Jezus verdwijnt en aan het kruis sterft, worden dood en

nietigheid gevuld met Gods wezen. De gekruisigde Jezus is de bril waardoor we naar de wereld zouden moeten kijken. Waar wordt Christus weer gekruisigd? In plaatsen waar dood is, daar is Hij te vinden. De theologie van het kruis leert ons zien, tot de diepste diepten. Maar vergis u niet: God eindigt niet bij het kruis, de opstanding breekt het kruis. Misschien zou je daarom bij de opstanding willen beginnen maar je moet bij de dood beginnen, want juist daar vind je nieuw leven.

Nog 15 mensen over...

In zijn boeken noemt Root voorbeelden. Een daarvan is een gemeente die hard krimpt. Er is nog wat geld en in tien jaar verslijten ze drie voorgangers die met allerlei flitsende activiteiten toch geen opwekking weten te bereiken. Nadat de laatste voorganger vertrokken is, zijn er nog 15 mensen over. Ze weten de eredienst te behouden en een tweewekelijkse Bijbelkring. Dan overlijdt een van die leden en haar kleinzoon staat op een avond op de stoep. Zijn oma heeft gezegd: denk aan je tanden, zorg dat je wat geld achter de hand hebt en zoek God. Woz, zo heet de kleinzoon, weet van de Bijbelkring en hij komt met een

indringende vraag: "Ik ben op zoek naar God, kunnen jullie me helpen." Het is een indringende en confronterende vraag. Ze hadden eigenlijk alle moed verloren. Maar de vraag van Woz geeft hun nieuwe moed. Ineens heeft de Bijbelkring weer zin, de bezorgdheid over hun voortbestaan vloeit weg. Ze moeten er zijn voor Woz.

'Er zijn' en de angst afgooien

'Er zijn' voor de ander blijkt nieuw leven te geven. Ik vind het spannend wat dat voor onze krimpende gemeenten kan betekenen. Want lutherse gemeenten hebben het zwaar. Root zegt dat we eerst maar eens op God moeten wachten. Hij bedoelt niet dat we met de armen over elkaar moeten gaan zitten, maar dat we de angst van ons af moeten gooien over het ontbreken van bestaansrecht. Hij nodigt ons uit vrij te worden van controledwang en te wachten op Woz, of beter: *een* Woz. Want die zijn er genoeg. Voor elke gemeente is dat anders. Misschien is het een asielzoeker die angstig is over het heersende klimaat in Nederland. Een gezin dat niet meer rondkomt. Een jongere. Ze kunnen zomaar op ons pad komen. Wachten op God betekent loskomen van angst, de diepte inkijken, openstaan voor de mens die op je pad komt en geloven dat God *is*. Dat geloof gun ik u allen.

Situatie in Gaza leidt tot humanitaire ramp, Kyrie eleison!

'Beschermburgers en hulpverleners in de Gaza crisis, de crisis die zeer gevaarlijke vormen aanneemt. Beschermburgers mensen tegen het enorme risico van besmettelijke ziektes, honger en geweld.' Met die oproep schaarde de Lutherse Wereldfederatie zich achter de noodkreet van vijftien leiders die zich vanuit de Verenigde Naties en grote wereldwijde hulporganisaties laten horen begin november.

TEKST: PRAXEDIS BOUWMAN - BEELD: LWF

In de verklaring wordt het oneindig lijkende geweld veroordeeld, het geweld dat Noord-Gaza heeft verwoest, afgesneden heeft van alle hulp en mensen opsluit in nood wegens gebrek aan alles wat menselijkerwijs nodig is om te leven. Caroline Tveoy, hoofd van het internationale programma van de LWF noemt de situatie in Gaza: "Een ongekende humanitaire crisis. Burgers en hulpverleners moeten worden beschermd, veilige toegang tot levensreddende hulp moet worden verzekerd. Een staakt-het-vuren is essentieel om verder lijden te voorkomen en nog iets van menselijkheid hoog te houden."

Dreiging voor agentschap UNRWA

De situatie in Gaza wordt steeds nijpender nu de Israëlische regering wetgeving heeft aangenomen die het mogelijk maakt om het agentschap UNRWA, de Palestijnse vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties, te weigeren en haar rechten en onschendbaarheid op te zeggen. Naast een staakt-het-vuren roepen de vijftien leiders in de verklaring van begin november op om te stoppen met aanvallen op ziekenhuizen, scholen, schuilplaatsen én de vrijlating van gijzelaars en mensen die zonder rechtsgang vastzitten.

Specialistische zorg voor vijf miljoen Palestijnen

Onder al deze omstandigheden probeert het Augusta Victoria Ziekenhuis zo goed mogelijk zorg te verlenen aan de vijf miljoen Palestijnen die in Gaza of de Westelijke Jordaanoever leven. De specialisaties van het ziekenhuis omvatten onder meer kankerbehandelingen, diabeteszorg, nierbehandelingen en -dialyse, daarnaast biedt het ziekenhuis ervaring en expertise in het keel-neus-oor-gebied en andere specialistische chirurgie. Patiënten worden door de Palestijnse Autoriteit doorverwezen naar het Augusta Victoria Ziekenhuis.

Gebrek aan alles

Ook aan alle medische hulpmiddelen en medicijnen is gebrek. Nog onlangs hielp het Augusta Victoria Ziekenhuis (AVH) met de evacuatie van 85 ernstig zieke patiënten vanuit Gaza naar het buitenland voor acute zorg. Dokter Nasser, lid van het hulpteam van AVH, vertelde dat bijna alle patiënten tekenen van shock en trauma laten zien. Allemaal spreken ze over grote verliezen van familie, van

ouders, huizen; maar ook over hun onzekerheid of ze hun familie nog wel terugzien en of ze wel terug kunnen keren naar Gaza.

Humanitaire en financiële hulp: geef!

Met het oog op de puinhopen, de humanitaire gruweligheden, de uitzichtloosheid van ontheemde volwassenen en kinderen, en op het gebrek aan elementaire gezondheidszorg, voedsel, een dak boven het hoofd, infrastructuur, vraagt het Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending om een financiële bijdrage te geven aan de (nood)hulp en humanitaire hulp die de Lutherse Wereldorganisatie via de 'Evangelisch Lutherse Kerk in Jordanië en het Heilige Land' en het 'LWF Jeruzalem Programma' geeft.

LWF actief aanwezig

In de Palestijnse gebieden en Israël is de LWF actief aanwezig via de 'Evangelisch-Lutherse Kerk in Jordanië en het Heilige Land', en het 'LWF Jeruzalem Programma'. Het LWF Jeruzalem Programma begon in 1948 als een vluchtelingenproject en blijft, ook ruim 75 jaar later, het Palestijnse volk dienen. Het LWF Augusta Victoria Ziekenhuis op de Olijfberg valt onder dat programma. Daarnaast neemt de LWF ook deel aan de ACT Appeal PSE231 (de wereldwijde noodhulp van de gezamenlijke kerken), waar steun wordt gevraagd om het diagnostisch centrum te rehabiliteren en levensreddende kankermedicijnen in Gaza te distribueren; het ondersteunen van patiënten, begeleiders en personeel uit Gaza en de Westelijke Jordaanoever; en geestelijke gezondheidszorg en psychosociale ondersteuning bieden aan patiënten, studenten en personeel van het LWF Jeruzalem Programma.

'Heer, ...blijf bij ons in leven en in sterven, in tijd en eeuwigheid',

Maak graag uw bijdrage voor de noodhulp 'LWF Augusta Victoria Ziekenhuis' over op: NL28 INGB 0000043360, t.n.v. Nederlands Luthers Genootschap, Woudrichem, onder vermelding van 'LWF Jeruzalem en AVH'. Het NLG zorgt dat uw bijdrage rechtstreeks bij de LWF in Genève komt om het programma te ondersteunen.

Wat is waarheid?

De vraag 'wat is waarheid' wordt deze dagen veelvuldig gesteld en even vaak schouderophalend opengelaten. Dan heb ik het zowel over gesprekken met mensen buiten de kerk, over het feest van Kerstmis en de verhalen die daarbij horen, maar ook over gesprekken met mensen over de verschillende conflicten die onze wereld in de greep houden.

TEKST: ANDREAS WÖHLE, *president evangelisch- lutherse synode*

Wij leven in een tijd waarin zoiets als 'waarheid' ons uit handen glijdt en lijkt te verdwijnen achter een schimmig gordijn van media manipulaties, constructies van kunstmatige intelligentie of domme maar strategisch geplaatste leugens. Toegegeven, het filosofisch en theologisch debat over 'waarheid' is ook nooit tot stilstand gekomen of tot een afsluitende definitie. Maar anders dan in het huidige maatschappelijke of politieke gesprek (over klimaat, migratie, oorlogsdreiging, prioriteiten van politiek beleid) - waarbij met elkaar van mening verschillende gesprekspartners zich toenemend uit dat 'partnerschap' terugtrekken in de loopgraven van een eigen (niet te betwijfelen) waarheid - blijven in de theologische of filosofische disputen, waar deze zuiver worden gevoerd, de luiken open.

Waarheid en geloof-waardigheid

Tot mijn schrik moet ik echter constateren dat het 'loopgraven denken' dat op de samenleving vat heeft gekregen toenemend ook onze gesprekken in gemeenten - daar waar het spannend en persoonlijk wordt - in de greep krijgt. Dat doet pijn, doet mij pijn en allen die in gemeenten aan dergelijke gesprekken deelnemen. Terwijl wij, mensen van het Bijbels verhaal, beter zouden moeten weten.

Waarheid is, zou Luther zeggen, een van de namen van God. Het is veel meer een relationeel dan een objectief begrip en het drukt een beweging uit. Vanuit de waarheid die God *is* zoekt God de relatie met de mens en ontvouwt zich in de schepping. Van oude leraren die de Bijbelse taal beter beheersen dan wij, leerden we (en dat deed Luther ook) dat er een heilzame positieve spanning en relatie bestaat tussen 'waarheid' en 'geloof-waardigheid'. Die beiden kunnen niet zonder elkaar, omdat ze de hele mens en heel de schepping in al hun lichamelijke, onvolkomenheid en gebreken in beeld houden. 'Particuliere waarheden' en 'alternatieve feiten' zijn in Bijbels perspectief dan ook ondenkbaar.

EMoeNaH

De oude leraren herinneren ons eraan, dat het begrip waarheid - in het Hebreeuws van het Eerste Testament: 'EMeT' - uit twee wordelementen bestaat: 'EMa of IMA' (= moeder) en 'MoT' (= dood, einde). Waarheid is dus verbonden met leven-schenken en leven-nemen. Het gaat om leven of dood, waar waarheid buiten de relatie komt te staan en door iemand exclusief, de ander uitsluitend, wordt geclaimd - of bewust wordt verbogen of verdraaid. Daarom is het dat deze waarheid (EMET) in de dagelijkse gebeden van het Jodendom, die ook

Jezus eigen zelfverstaan en spiritualiteit vormden, steeds in relatie werd gezet met geloof-waardigheid (Hebreeuws: EMOENAH). Dat laatste begrip is eveneens een naam van God, die de beweging van God naar de wereld en de mens beschrijft. Die beweging is er een waarin God zich laat kennen als geloof-waardig, als EMoeNaH, die bij de mens hoopt op eenzelfde beweging naar God toe: een waarin EMoeNaH zich spiegelt in het AMeN van de mens ...

Welnu, wat hebben wij hieraan, in de loopgraven-gesprekken die ons als samenleving, en soms ook als gemeente, uit elkaar dreigen te drijven? Het helpt ons wellicht, bij alle emotionele geraaktheid die in hevige gesprekken kan opkomen, de ander als mens en (gespreks-) partner niet uit het oog te verliezen, niet los te laten en uit te sluiten, of onze visie op waarheid als bezit te beschouwen. Waar ons dat lukt, daar ontstaat ruimte om bij alle spanning die we in concrete vragen kunnen houden, ook iets van de beweeglijke en genezende Geest van God te bewaren, die mensen bezielt en uitdaagt tot geloof - in elkaar en in het liefdesverhaal dat met vallen en opstaan ooit begon, in een stal in Bethlehem. Geloof het maar!

AMEN

Lutheranen van toen en nu uit de schaduw

dubbeltentoonstelling in het Luther Museum

Vaak is het de vrouw, die in de schaduw staat van haar man. Vooral in eerdere tijden. Of een kind staat in de schaduw van een vader, soms een moeder. Voor de 19e-eeuwse kunstschilder Johann Georg Schwartze (1814-1874) gold het omgekeerde.

TEKST EN BEELD: CRISTINA PUMPLUN

Dochter Thérèse Schwartze (1851-1918) overvleugelde haar vader. Zij werd beroemd als portretschilderes. Tot voor kort was niet bekend hoe groot zijn rol was voor haar ontwikkeling. Hij bleek niet alleen haar mentor te zijn geweest, maar haar vroege werken zijn hoogstwaarschijnlijk de vrucht van samenwerking van vader en dochter. Dat het werk van vader Schwartze zich kan meten met dat van beroemde tijdgenoten blijkt nu in een tentoonstelling in het Luther Museum onder de titel 'Johann Georg Schwartze. Uit de schaduw van zijn dochter' (te zien t/m 19 januari 2025). In deze tentoonstelling wordt hij - ook ter gelegenheid van zijn 150e sterfdag - uit de vergetelheid gehaald.

Veelgevraagd, ook door de lutherse elite

Geboren in Amsterdam in 1814 verhuisde de jonge Johann Georg met zijn ouders naar Philadelphia, maar keerde in 1838 terug naar Europa. Hij volgde de kunstacademie in Düsseldorf en kwam daarna weer terecht in Amsterdam en werd daar een veelgevraagd portretschilder. Op de een of andere manier kreeg hij nooit de aandacht die hij verdiende. Het ironische is, dat een van de redenen hiervoor is dat hij een veelgevraagd schilder was van portretten in opdracht. De Nederlandse, met name Amsterdamse, elite uit de 19e eeuw liet zich door hem portretteren en zo bleven de werken in privébezit. De opdrachtgevers waren niet uitsluitend, maar zeker ook lutheranen. De tentoonstelling toont zo het zelfbewustzijn en welvaren van de lutherse gemeenschap die gaandeweg de 19e eeuw vanuit een achtergrond positie zichtbaarder werd in de samenleving.

Het lutherse verhaal inzichtelijk gemaakt

Tijdens de opening van de tentoonstelling op 17 oktober kreeg één schilderij van Schwartze bijzondere aandacht. Het is onlangs aangekocht door het museum: 'Portret van een jonge vrouw' uit 1856. Een vrouw kijkt de bezoeker dromerig aan. Op haar schoot houdt zij een boek opengelegd. Daarin is de tekening van een landschap te zien.

Misschien is er een link tussen deze vrouw en Schwartzes verloofde Eliza Hermann? Als openingsplechtigheid las schrijver Maria Barnas het speciaal voor dit schilderij geschreven gedicht voor: 'Lieve vreemde'.

Al met al past Schwartzes werk en zijn levensgeschiedenis heel goed bij de missie en visie van het Luther Museum: Luther en het lutherse verhaal inzichtelijk maken aan de hand van de collectie en via persoonlijke geschiedenissen en daarbij ook steeds zicht houden op de actualiteit. En zo bood dit verhaal van de wat onzichtbaar geraakte kunstenaar Schwartze een bijzondere link met de vraag hoe je het leven van lutheranen in het hier en nu zou kunnen laten zien. Welke lutheranen zetten nu hun schouders onder het werk, bijvoorbeeld, in de landelijke kerk of plaatselijke gemeente? Hoe geven mensen in onze tijd handen en voeten aan hun geloof in het dagelijks leven? Hoe portretteer je deze mensen?

Zo kwam het tot een dubbeltentoonstelling met werk van de 19e-eeuwse kunstschilder én de 21e-eeuwse 'fotograaf aller Nederlanders', de prominente portretfotograaf Koos Breukel. Terwijl in de kerkzaal van het Luther Museum Schwartzes werk hangt, is de monumentale hal nu bij deze tentoonstelling een portretgalerij. Lopend door die ruimte passeert de bezoeker een rij van vijftien hedendaagse lutheranen. Koos Breukel heeft ieder van hen ergens in het museum gefotografeerd.

Op een paneel aan het begin staan hun namen en wat hen verbindt met het lutherse. Daarbij valt op dat hier juist niet de prominentere lutheranen voorgesteld worden, maar mensen die op de achtergrond een geloofsgemeenschap draaiend houden, die zich inzetten in diaconieën of inloophuizen, die zorg dragen voor anderen. Portretten van jonge en oude mensen met de meest uiteenlopende maatschappelijk achtergronden wisselen elkaar af. Tijdens de opening waren enkele van de geportretteerden aanwezig en het raakte me dat hun foto zo'n herkenbare weergave was dat ze als het ware dubbel aanwezig waren op deze middag.

Heel bijdetijds is dat de geportretteerden niet alleen te zien zijn, maar dat zij ook aan het woord komen: er is een podcast gemaakt, waarin zij vertellen over hun luthers zijn of hun band met de lutherse gemeenschap. Zo geeft deze tentoonstelling een tijdsdocument in beeld en woord over luthers zijn in de samenleving van nu én – in beeld – in de 19e-eeuwse samenleving. In beide gevallen gaat het ten diepste om mensen die in woord en beeld hun verhaal vertellen. Staand voor een schilderij of een foto is er dan voor even een bijzonder moment waarin je elkaar 'aankijkt' en er een tweegesprek tot stand komt tussen geportretteerde en bezoeker.

Voor de actuele informatie, tickets en het publieksprogramma rond de tentoonstellingen zie www.luthermuseum.nl

Openingstijden: donderdag t/m zondag 11.00-17.00 uur
Nieuwe Keizersgracht 570, 1018 VG Amsterdam

Intrededienst dominee Susanne Freytag

Op zondag 15 september werd ds. Susanne Freytag verbonden aan de gemeente Groningen: voor de tweede keer. Acht jaar geleden vertrok zij naar de op dat moment gestarte Evangelisch-Lutherse Gemeente Zuid-Nederland, waar zij zich inzette voor de kerkelijke samenvoeging als zodanig maar ook altijd aandacht had voor het gemeentelieven in de kernen en de ontmoeting tussen die kernen, zo waardevol en noodzakelijk voor het bouwen aan de toekomst.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR - BEELD: MARTIN DE GROOT

Als verbinder en vernieuwer met hart voor de lutherse traditie en het kerkelijk gemeenschapsleven is de beroeping naar het noorden een welkome uitdaging voor Susanne Freytag. Voor de gemeente betekent de keuze voor hun nieuwe voorganger 'the best of both worlds': iemand die de gemeente al kent en een vertrouwd gezicht is, en een vooruitstrevend persoon die de lutherse gemeente in het licht van duurzaamheid verder kan brengen én houden.

Kernwaarden

De dienst was er dan ook een van herkenning, blijdschap, vertrouwde kwinkslagen en goede hoop: onder veel belangstelling werden Susanne Freytag en haar echtgenoot, Martin de Groot, verwelkomd in de gemeente. Dominee Hester Wouda, predikant ad interim, bekrachtigde de verbintenis,

waarna Freytag de dienst verder op zich nam. In een overdenking waarin het appèl op verbinding, het oude, het nieuwe en vooral de samenhang tussen mensen onderling en mens en God gedaan werd, gaf Freytag een eerste indruk van de kernwaarden, waarvoor zij als predikant in de gemeente leidend en dienend zal zijn.

Hoop, verwachting, herkenning

De muziek in Groningen is altijd van een weergaloze orde: het Luthers Bach Ensemble en de Lutherse Cantorij (o.l.v. Tymen Jan Bronda) werkten mee aan de dienst en brachten diverse werken ten gehore: onder andere het prachtige motet Singet dem Herrn ein neues Lied (BWV 225, J.S. Bach). Muziek die vervoering brengt en woorden die raken: het samenspel tussen voorganger en muziek en zang was er een waarin basisvertrouwen

en spirituele diepgang voelbaar was. Tijdens de receptie na de dienst werd het echtpaar Freytag-De Groot nogmaals welkom geheten, werden toespraken gehouden vervuld van hoop en verwachtingen (vooral winstwaarschuwingen m.b.t. de zich snel vullende agenda) en was er vooral herkenning. De ingrediënten voor een mooie en vruchtbare samenwerking zijn alleszins voorhanden.

Duurzaam Luthers – Global Songbook

De lutheranen hebben een rijke traditie als het gaat om liturgie en kerkmuziek. Die heeft door de eeuwen heen heel veel mensen aangesproken en geïnspireerd, tot op de dag van vandaag. Het onlangs uitgekomen Global Songbook 2024 (GS 2024) geeft een internationale dwarsdoorsnede van het rijke muzikale lutherse erfgoed. Het project Global Songboek is een onderdeel van Duurzaam Luthers.

TEKST: ARIE BIJL, projectleider Duurzaam Luthers

Het GS 2024 komt uit naar aanleiding van het feit dat het dit jaar 500 jaar geleden is, dat het eerste reformatische liedboek ooit werd gepubliceerd: het zogenaamde 'Achtliederbuch', met liederen van Luther en andere reformatoren. Het Global Songboek is samengesteld uit liederen en melodieën die uit de wereldwijde lutherse familie van kerken is opgehaald om kerken en gemeenten van elkaars repertoire te laten proeven. Voor alle duidelijkheid: het Songboek is beslist *niet* bedoeld als vervanger van bestaande liedboeken en het primaire repertoire dat in gemeenten wordt gezongen.

Repertoire tussen kerkelijk en seculier gebruik

In jarenlang contact met kerkmusici en theologen in alle delen van de lutherse wereld is hen gevraagd liederen te delen die op dit moment in hun kerken en gemeenten worden gezongen. Daarbij lag de nadruk op de vraag naar repertoire dat zich op de grens beweegt tussen kerkelijk en seculier gebruik en dat een richting beschrijft die toekomstige ontwikkeling op het gebied van kerkmuziek volgens hen zou kunnen nemen. Zo motiveert het Global Songboek opnieuw tot een landelijk en internationaal proces van uitwisseling, kennismaking en gesprek tussen lutherse kerken en gemeenten wereldwijd: over welke rol muziek speelt in hun religieuze en spirituele identiteit vandaag en met oog op de toekomstige uitdagingen waar de kerk in verschillende contexten voor staat.

Het geloof bezingen: hoe doen wij dat vandaag?

Het Global Songboek is begin november

naar alle lutherse gemeenten verzonden en ook naar de classispredikanten en andere lutherse relaties. We hopen dat de lutherse gemeenten hierover in gesprek raken, in hun eigen gemeente maar ook met buurgemeenten van gereformeerde of Nederlands hervormde signatuur. Het is een mooie kans om deze tradities binnen de Protestantse Kerk Nederland deelgenoot te maken van de rijkdom van de lutherse liturgie en kerkmuziek. Voor dit proces van uitwisseling is een website ingericht op de server van de Lutherse Wereld Federatie (www.globalsongbook2024.net) waar de liederen van het Global Songbook kunnen worden gedownload en waar eigen ervaringen met die

liederen en extra repertoire en opnames van liederen door koren wereldwijd kunnen worden gedeeld. Wij hopen dat de uitwisseling gemeenten ertoe kan aanzetten de eigenheid van een Nederlandse lutherse kerkmuzikale identiteit te onderzoeken en daarover ook met andere gemeenten in gesprek te gaan. Het gaat dan om de vraag, hoe muziktaal en geloof zich in relatie tot elkaar hebben ontwikkeld en vandaag verhouden. Het 'Achtliederbuch'

heeft in zijn tijd (1524) het geloof willen bezingen. Hoe doen wij dat vandaag in ons zingen in kerk en gemeente? En zijn we daarbij toekomst-open, ook met een open horizon voor de toenemende culturele diversiteit van de eigen samenleving?

Naast de aanbieding van deze eerste, voorlopige exemplaren van het GS 2024 – de definitieve gedrukte versie van het boek zal naar verwachting komend jaar uitkomen – is de gemeenten aangeboden om, indien dit 'op eigen kracht' wat moeilijk lijkt te gaan, desgewenst met een team van een externe kerkmusicus en theoloog in iedere gemeente een middag of avond rondom het GS2024 gestalte te geven. Neem hiervoor contact op met het secretariaat: els@protestantsekerk.nl.

Netwerkdag lutherse kerkmusici

Als wereldwijd startmoment voor dit proces van kennismaking, inspiratie en uitwisseling is door de Lutherse Wereldfederatie 31 oktober 2024 gekozen. Met Pasen 2025 zal de eerste fase worden afgerond en begint het proces voor de definitieve gedrukte versie (Augsburg Press). In goed overleg met een aantal kerkmusici organiseert de synodale commissie op woensdag 21 mei 2025 een 'Netwerkdag lutherse kerkmusici'. Van harte nodigen we voor deze dag (10.00–16.00 uur, locatie midden in het land) nadrukkelijk alle kerkmusici uit die in lutherse gemeenten werkzaam zijn. Het programma is opgebouwd rondom GS 2024, onderling netwerken en het bespreken van kerkmuzikale aspecten met elkaar en met leden van de lutherse synode. We komen hier zeker nog op terug.

Onze glazen klok geeft licht ...

Er is veel gebeurd sinds de glazen klok, een geschenk van de gemeente Vijfheerenlanden aan de ELG Leerdam, in de zomer van 2023 de kerk werd ingereiden. Dat gebeurde in optocht vanaf het Stadspark, op een kar, dwars door de stad en begeleid door een echte drumband. Met man en macht is gewerkt om de plaatsing van de klok veilig en vooral zichtbaar te krijgen.

TEKST: WILLEM VAN EIJK - BEELD: MICHAËL EVENHUIS

Op 15 juli jl. was het zover. We zouden stilstaan bij de definitieve plaatsing van de glazen replica van de Huttenklok in de lutherse kerk, 't Zwaantje. Die glazen klok is te zien in het ronde raam in de voorgevel boven de voordeur. Overdag stralend in het heldere licht en 's avonds fraai blauw uitgelicht tegen de nachtelijke hemel. Of, zoals mensen buiten zeiden, citerend uit de meditatie van Detlef Bohlken: "de klok laat haar licht schijnen over Leerdam". Voor het geluid van de originele bronzen klok moet je je oor te luisteren leggen bij het kunstobject in het Stadspark naast de glasblazerij in de Houtloods.

De kerk was ruim gevuld, niet alleen met gemeenteleden (ELG en PKN-partners) en de projectuitvoerders maar ook met andere genodigden waaronder de wethouder van cultuur in Vijfheerenlanden. Voor sommigen was het de eerste keer dat ze in de lutherse kerk waren waarop na afloop van de viering enthousiaste reacties kwamen. Iemand zei: "Bij jullie is het heel anders dan ik van vroeger in de kerk gewend ben. Dit is zó mooi ..."

De viering werd omlijst door psalmgezing – mij viel op hoe goed er gezongen werd, ook door de voortreffelijke orgelbegeleiding van Ina Mostert-Meydam.

*Laat heel de aard' een loflied wezen,
de psalmen gaan van mond tot mond.*

*De naam des Heren wordt geprezen,
lofzangen gaan de wereld rond ...*

de lezing uit 1 Korintiërs 13:

Al sprak ik de talen van alle mensen

en die van engelen –

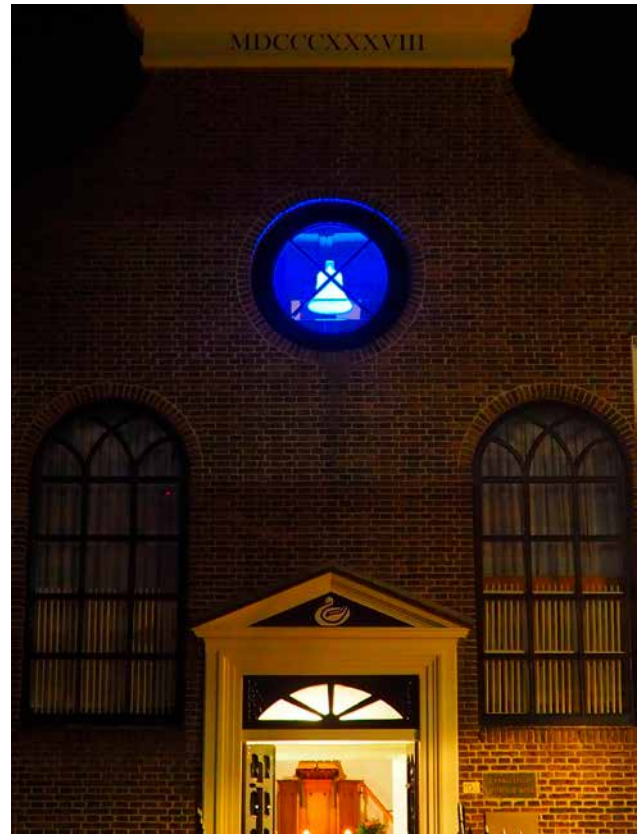
had ik de liefde niet,

ik zou niet meer zijn dan

een dreunende gong of een schelle cymbaal ...

de gebeden en mediteerde dominee Bohlken over de klok en over klokgelui.

Soms hoor je in de verte een klok luiden en vraag je je af: wie wordt er begraven? Op een ander moment weet je: o ja, we worden geroepen om samen te komen. Het origineel van onze glazen klok was de Huttenklok en die kondigde schafttijden aan. Zo markeert het klokgelui belangrijke momenten in ons leven:

"Onze glazen klok heeft geen eigen stem, geen eigen geluid, maar verbindt het geluid van de oude lutherse klok uit de glashut met het licht van de liefde. Laat deze klok haar licht schijnen over onze stad en haar mensen. En met haar licht – het licht van de liefde."

Na de zegen bedankte Alma Evenhuis de heren Dick Admiraal (gemeente Leerdam), Teus Nijssen (lutheraan), Tjerk Medemblik (projectleider) en Maurice van Klinken (schilder en timmerman) uitvoerig, want zonder hun enorme inzet zou dit mooie resultaat niet mogelijk geweest zijn. De bijeenkomst werd afgesloten met een mini-orgelconcert door Martijn Borsje, een ware traktatie. Een improvisatie op 'Vader Jacob' toverde bij menigeen een glimlach rond de lippen. En de eigen bewerking van muziek 'Time' (van Hans Zimmer) uit de film Inception maakte veel indruk. We genoten.

Na afloop van het officiële gedeelte was het donker genoeg om buiten van de fraai uitgelichte klok te genieten en over alles na te praten met een hapje en een drankje.

Regionale ontmoeting LWF Europa

Als jeugd gedelegeerde vanuit Nederland mocht Rachel Wardenaar voor het eerst deelnemen aan een bijeenkomst van de Lutherse Wereldfederatie.

TEKST: RACHEL WARDENAAR – BEELD: LWF

Samen met onze synode president Andreas Wöhle reisde ik op 8 oktober naar het sfeervolle Praag, waar gedelegeerden van de lutherse kerken uit de drie Europese regio's samen kwamen om elkaar te ontmoeten en van elkaar te leren. En niet alleen dat, er werd ook veel samen gegeten, geborrel en gevierd. De meeting begon met een prachtige openingsdienst. Alle gedelegeerden uit Noord-Europa, Centraal West-Europa en Centraal Oost-Europa kwamen samen in de historische binnenstad, in de kerk St. Martin in de Muur van de Boheemse Broeders, waar in 1414, het begin van de reformatie voor het eerst het Avondmaal in gestalte van brood én wijn werd gevierd. Daar werd samen gezongen, gebeden en het heilig avondmaal gevierd. Gevolgd door een stadswandeling en een gezellig diner.

Panelgesprek met andere jongeren

De volgende ochtend begon het discussiëren over – onder meer – de omstandigheden van de Tsjechische gastkerk en daarmee ook van andere Oost-Europese kerken die de laatste eeuw veel oorlog en dictatuur moesten overwinnen. Over deze en andere onderwerpen gingen we zowel in regionale groepen als plenair in discussie. Schrijnende oorlogssituaties waar de LWF hulp biedt kwamen aan bod, evenals de hoop voor de toekomst van de Lutherse kerken zoals die wordt beschreven in de strategie van de LWF voor de komende jaren. Voor dit laatste mocht ik samen met drie andere jongeren een interessant panelgesprek voeren. De meeting kwam langs allerlei emoties en ervaringen die in de kerk leven, zowel hoop als verdriet, zowel saamhorigheid als de dagelijkse worsteling om als kerk het hoofd boven water te houden.

Saamhorigheid, warmte, respect

Bovenaan de lijst met indrukken staat voor mij: saamhorigheid! Tijdens alle vieringen en gebedsmomenten zongen de vele mensen uit zoveel landen in verschillende talen allemaal dezelfde liederen. We baden allemaal dezelfde gebeden. En ook naast de viering was er zo veel wederzijdse warmte en respect dat één van de conclusies van de meeting was het proeven van een familiegevoel in de Lutherse gemeenschap wereldwijd. Volgens de gedelegeerden was dit niet alleen hier te merken maar was het ook zo op de wereldwijde Assembly in Polen (september 2023) en volgens ervaren deelnemers ook tijdens de andere bijeenkomsten. Ook voelde ik me als jonge nieuwkomer direct opgenomen in de Lutherse wereldfamilie. Tijdens de meeting luisterde iedereen oprecht naar wat de ander te vertellen had. We waren allemaal bijeen om samen te geloven en ook om veel van elkaar te leren.

Situaties in eigen land en context

Ondanks dat prachtige verhaal is er natuurlijk de schaduwzijde van kerken die worstelen met veel problemen in hun eigen landen en contexten. Voor kerken in oorlogssituaties was dit evident; we spraken een hele middag over oorlog en vrede. We spraken ook over de verantwoordelijkheid van kerken om te blijven bidden voor vrede. Niet alleen tijdens de officiële delen, maar ook tijdens maaltijden en koffiepauzes hoorde ik kerkleiders uit Oost-Europese landen hun zorgen uitspreken voor naderende oorlog en hoorde ik van de voorbereiding die kerken hiertoe soms al heel serieus treffen om dat aan te kunnen.

Daarnaast werd gesproken over problemen in de Noordelijke en West-Europese context, zoals het wegvallen van staatssteun voor kerken of de grote krimp van gemeenten. Vooral dit laatste sloot ook aan op de Nederlandse context. We putten hoop uit wat goed gaat, en hoe kerken zich staande houden, en we steunen elkaar in de moeilijkheden die er toch ook altijd zijn.

De steun van de wereldfamilie was erg voelbaar, vooral tijdens de prachtige viering ter afsluiting. Ik sluit deze bijdrage graag af met de tekst van ons slotlied, die voor mij woorden geeft aan onze hoop en onze verantwoordelijkheid als Lutherse kerk:

We, your people, sing your praises as together we are sent to reveal your new creation in the shadows of lament. Give us courage for the journey, shepherd Jesus, be our guide: Help us lead with hope and passion till all things are reconciled.

De synode bijeen

voor het laatst in deze setting

De lutherse synode kwam op 16 november bijeen voor haar najaarsvergadering in het vertrouwde Nieuw Hydepark (Doorn).

TEKST: CATHY VAN BEEK *secretaris synodale commissie*

Het is de laatste reguliere vergadering van deze huidige synode. Op 5 juli 2025 neemt de dan nieuwgekozen synode het stokje over. Tot die tijd blijft de huidige synode in functie. Voorafgaand aan de opening werd stilgestaan bij de mensen die, ergens in de tijd, hun krachten gaven aan de lutherse gemeenschap. Onder hen zijn: Mieke Lichtenbelt, oud synodelid; Hans Bos, bestuurslid van diverse gremia; Martin van Wijngaarden, synodelid en predikant van de Abdijkerk in Den Haag. In de vergadering presenteren zich genodigde gasten (zie kader) met de volgende onderwerpen.

De contexten van de *Nordkirche* en onze kerk zijn hetzelfde. We bevinden ons in seculiere, niet-religieuze omgevingen en moeten ons daartoe verhouden. Een positieve uitdaging voor de kerk is het ruimte bieden voor het gesprek van tegenovergestelde kampen in de verhardende maatschappij. *Nordkirche*, ds. Zanda Ohff (<https://www.nordkirche.de>) De Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel dreigde opgeheven te worden vanwege te weinig menskracht. Met een nieuwe groep mensen was een doorstart mogelijk. De website is vernieuwd en een bezoek waard. SLUB *Co Engberts en Johan de Boed* (<https://www.slub.nl>) *Women in Church and Society* is hét vrouwen netwerk van de LWF. Er zijn regionale afdelingen; Helen Nagelhout is coördinator voor noordwest Europa. Op veel plekken is het nog steeds niet vanzelfsprekend dat vrouwen alle functies in het ambt kunnen bekleden, zelfs niet in onze 'eigen'. Ds. Rianne Veenstra is ook betrokken bij de WICAS (<https://wicas.lutheranworld.org/>)

Inspiratie Festival oktober 2025 op Terschelling

Een werkgroep is begonnen met de voorbereiding voor het festival van 2025. Ter vergadering kwamen diverse ideeën, zoals in het kader van landelijke actie. Die hebben we hard nodig. *Aanmelden en info: website*

Kerkenradendag: 8 maart 2025 in Apeldoorn

Met onder meer een presentatie van Rianne Veenstra die naar Georgië en de Baltische Staten reisde en daar contact legde met lutherse gemeenten. (<https://flexpastorblog.wordpress.com/2024/08/21/verborgen-verleden/>) Verder zal op die dag de bestuursstructuur aan de orde komen en natuurlijk de stand van zaken wat betreft de verkiezingen.

Duurzaam Luthers

Een paar aandachtspunten werden uitgelicht. *Erfgoed en Vastgoed*. Er is een expertise-werkgroep Vastgoed. Deze groep is inmiddels volop bezig met bezoeken, inventariseren en opties onderzoeken.

Communicatie. Een 2-sporenbeleid wordt voorgesteld.

- Elkkwartaal is essentieel als een cohesie-blad om lutheranen onderling te verbinden.
- De lutherse traditie en het gedachtegoed moeten ook vertegenwoordigd worden in publicaties van de PKN. Wij moeten zorgen voor input en contact met de afdeling Communicatie.
- De lutherse traditie en gedachtegoed vergroten binnen de Dienstenorganisatie

Er zijn plannen om bij de diverse afdelingen dit op een ludieke manier onder de aandacht te brengen.

Bestuursstructuur en toekomstvisie Evangelisch-Lutherse Synode De synodeleden geven aan dat meer betrokkenheid van hen de werklast voor de SC kan verminderen. Er is een begin gemaakt met het uitwerken van een andere manier van werken.

Verkiezingen

In januari worden de stembiljetten verstuurd, inclusief de kandidatenlijst met een korte motivatie per kandidaat. De synodale commissie kan op de kandidatenlijst bij een (beperkt) aantal kandidaten een voorkeur aangeven. Die voorkeur wordt gemotiveerd.

Voortgangsrapportage

In dit jaarlijkse rapport van de SC en de president passeren vele zaken de revue uit de vergaderingen van de SC.

Generale Synode

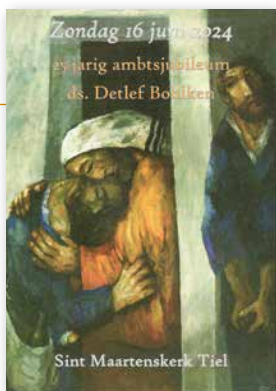
Op de agenda stond de notitie 'Uw koninkrijk kome', als pelgrims onderweg met Joden en Palestijnse Christenen. Na de besprekingen van deze notitie in de GS van november 2023 en april 2024, is de tekst aangepast en goed bevonden. Natuurlijk komen de dilemma's en emoties naar voren vanwege het geweld in Gaza en Libanon.

Afsluitende vesper

We komen tot onszelf, tot de kern van waar we vandaag mee bezig waren: met elkaar kerk zijn. Muziek klinkt, Bijbelse woorden worden gehoord, gebeden gesproken en de stilte doet ons ontspannen. Het is goed, we groeten elkaar. We gaan naar huis.

Gasten in de vergadering:

- Ds. Zanda Ohff, *Nordkirche* • Ds. Alladi Penchalrao, promovendus van de PThU • Arend Jan Smits, teamleider Ambtelijke Ondersteuning en Contactcentrum DO • Mirjam Nieboer, projectondersteuning Duurzaam Luthers, • Co Engberts en Johan de Boed namens Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB) • Helen Nagelhout, afgevaardigde naar WICAS

Dominee Detlef Bohlken viert 25-jarig ambtsjubileum

In de goedgevulde Grote of Sint Maartenskerk in Tiel stond de gemeente op 16 juni stil bij het 25-jarig ambtsjubileum van ds. Detlef Bohlken. Het moest een dienst, een viering zijn, had Detlef aan cantor-organist Pieter Geleijns laten weten, waarin veel gezongen en gemusiceerd zou worden. Vandaar de medewerking van een fluitist, een pianist, een organist en een dubbele cantorij.

TEKST: WILLEM VAN EIJK, gemeentelid ELG Leerdam – BEELD: MICHAËL EVENHUIS

Eigenlijk', zei ds. Perla Akerboom tegen mij, 'zou er aandacht moeten zijn voor het feit dat Detlef 25 jaar geleden geordineerd werd'. Ik vroeg me later af: raketde Perla hier een langlopende discussie op over het verschil tussen enerzijds ambt, beambte, ambtenaar: werknemer in een ambtelijke organisatie en anderzijds 'werker in de wijngaard Gods', gewijd en met priesterlijke functie?

Mij viel wel op dat er eigenlijk helemaal geen aandacht was voor de gang van Detlef door de ambtelijke organisatie.

Crescendo

Detlef koos voor lezingen en preektekst uit de nieuwe *Ordnung gottesdienstlicher Texte und Lieder* van 2018. Voor de derde zondag na Trinitatis was dat uit Lucas 15, gelijkenissen waarin het gaat om de toenemende blijdschap na het vinden van wat verloren was. Detlef gebruikte er de term uit de muziek –crescendo (geleidelijk sterker wordend) – voor: eerst 1 van de 100 schapen, daarna 1 van de 10 drachmen en tenslotte 1 van de 2 zonen.

Zingend begon de cantorij voorzichtig, eenstemmig, met *Delf mijn gezicht op, maak mij mooi* (H. Oosterhuis en B. Huijbers). Na de Timoteüs-lezing zongen we allen *Lof zij de Heer met de heerlijkste naam van zijn namen* (NLB 868) met orgel en bovenstem. Schitterend. Daarna, een lievelingslied van Detlef, afgemeten aan de frequentie waarmee hij het laat zingen in 'zijn' diensten:

*Geest van hierboven
leer ons geloven,*

hopen, liefhebben door uw kracht ... (NLB 675)

Afwisselend tussen de vierstemmige cantorij en de gemeente en begeleid door piano en orgel.

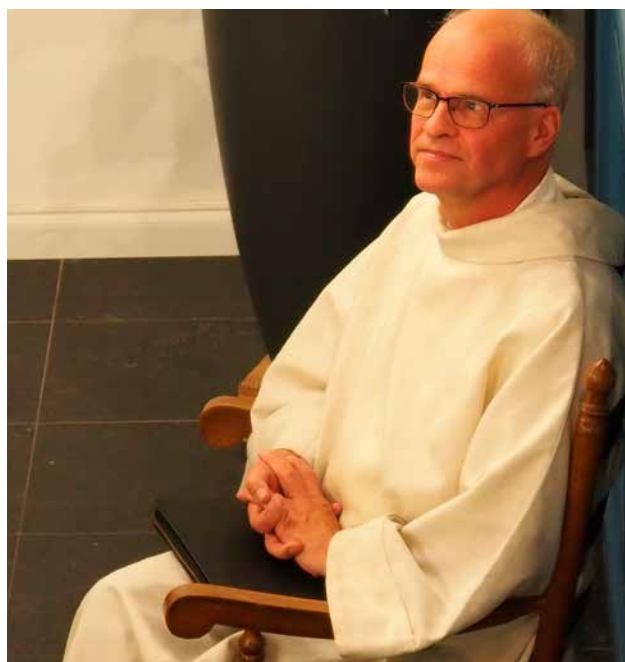
Als cadeau van de cantorij aan Detlef werd de dienst besloten met

*Verleih uns Frieden gnädiglich
Herr Gott, zu unsern Zeiten.*

*Es ist doch ja kein Andrer nicht,
der für uns könnte streiten,*

denn du, unser Gott alleine. (Felix Mendelssohn)

Toen was er tijd voor ontmoeten met koffie, thee en lekkers.

Dankwoord en muzikaal uurtje

Oud-kerkenraadsvoorzitters spraken een dankwoord uit. Eén deed dat in de vorm van een verhaal, een vorm die Detlef voor z'n preek met enige regelmaat gebruikt(e). Een verhaal waarop je nadien vaak terugkomt: wat heeft hij ons duidelijk willen maken?

Dit verhaal ging over een klein meisje dat in een donker woud een bron ontdekte. Een bron met ongekende krachten. Het samen zoeken van de dorpsgenoten naar de bron verenigde hen.

In het afsluitende muzikale uurtje, zoals Pieter dat noemde, lieten de zonen van Detlef, Joep en Chris, ons van hun pianospel genieten. Ben Middeldorp verraste met een bewerking van *I did it my way*, terwijl een trio daarna een voor mij onbekende mooie muziek speelde. Tot slot liet Pieter alle aanwezigen Taizé-liederen zingen; heerlijk om te doen.

Wellicht dat deze viering Detlefs verwachtingen heeft overtroffen?

God lof! Nu is gekomen Gods aangename tijd

Een actueel lied in barre tijden

In het Liedboek 'Zingen en bidden in huis en kerk' is in de rubriek 'Adventstijd' *God lof! Nu is gekomen opgenomen* (lied 438).

TEKST: JEROEN DE HAAN

In het Duits telt dit lied 'Nun jauchzet all, ihr Frommen' zes strofen; in de vertaling door Ad den Besten is het gereduceerd tot vier strofen.

Dit lied behoort tot een categorie van welbekend en graag-gezongen repertoire, juist weer in de periode van Advent. De dichter Ad den Besten 'ontsloot' het lied en legde, met zijn vertaling, ons dit lied in de mond.

Adventus Domini

De term Advent is oorspronkelijk langer, want er staat voluit geschreven: Adventus Domini: komst van de Heer. God komt naar ons toe. *Adventus* is de Latijnse vertaling van het Griekse woord *parousia* dat in algemene zin in verband wordt gebracht met de wederkomst van Christus. Tegen deze achtergrond van verwachten en die van de tijd waarin de dichter Michael Schirmer werkte en leefde, schreef hij het lied 'Nun Jauchzet all, ihr Frommen'.

De dichter

Hoewel zijn geboortedatum onbekend is, werd Michael Schirmer gedoopt op 18 juli 1606 in de Thomaskerk in Leipzig. Op 13-jarige leeftijd werd hij ingeschreven aan de Universiteit van Leipzig waar hij zich student theologie kon noemen. Vanaf 1630 droeg hij de titel *Magister* waar door hij les kon geven, en later werd hij *Subrektor* aan het *Gymnasium zum Grauen Kloster* in Berlijn. Vanaf dat moment bleef hij permanent in het *Grauen Kloster*.

In Berlijn onderhield hij goede contacten met de dichters Paul Gerhardt en Johann Rist, generatiegenoten van hem, evenals met componist en organist Johann Crüger, cantor aan de *Nikolaikirche* in Berlijn en docent aan het *Gymnasium zum Grauen Kloster*.

Schirmer leeft grotendeels in de tijd van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Een oorlog die voornamelijk een godsdienstoorlog is met een grootse en beslissende confrontatie tussen het katholicisme en het protestantisme. Het was een hevige strijd waar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, de Nederlanden, Scandinavische monarchen, Turkse sultans en Zweden bij betrokken waren.

Strijd op divers terrein

In Duitsland zelf speelden ook andere scenario's. De Duitse vorsten wilden onder geen beding dat de keizerlijke macht in Wenen te sterk zou worden. Men wilde niet terugkeren naar de situatie van het Heilig Roomse Rijk,

dat tot in de 16e eeuw werd bestuurd door een sterke centrale overheid.

Dan was er nog een strijd tussen calvinisten en lutheranen. In 1614 verscheen er een geschrift met de veelzeggende titel '*De Calvinismo fugiendo*' (om aan het calvinisme te ontkomen) en dertig jaar later verscheen nog zo'n boekwerk met de even betekenisvolle titel '*Collegium anticalvinianum*'. In deze oorlog werd overigens niet alleen het dagelijks leven bedreigd maar was, vanwege het ontbreken van predikanten, ook het bestaan van de kerk in gevaar. Tel daarbij op dat in deze barre tijden ook kerkelijke eigen dommen ten prooi vielen aan vlammen en mouterij. Velen leefden in een uitzichtloze situatie.

Duitse Job

Ook persoonlijk ondervond Schirmer tegenslag; tweemaal moest hij zijn school sluiten vanwege de pestuitbraak. Hierna kwamen Zweedse legers die Berlijn hevig plunderden. Schirmer kreeg te maken met depressies en in een periode van acht jaar overleden zijn dochter, zoon en vrouw. Deze tragedie leverde hem de bijnaam *Deutscher Hjob* (Duitse Job) op.

Er is ook lichtpuntje: vanwege zijn grote bewondering voor Martin Opitz (1597-1639), een schrijver die de Duitse literatuur op hetzelfde niveau wilde krijgen als onder andere de Nederlandse, werd Schirmer vanwege zijn dichterlijke kwaliteiten betiteld als keizerlijk dichter. Schirmer overleed op 4 mei 1673 te Berlijn en werd begraven op het *Klosterkirchhof*.

Zonder psalm 2 wordt het maar moeilijk kerst ...

Van de zes strofen vertaalde Den Besten er vier. Vooropgesteld, vertalen is een hachelijke zaak. In de eerste strofe is de 'genadetijd' met 'Gods aangename tijd' vertaald. Krachtig is het origineel weergegeven in 'de Heer der heerlijkheid'. Ook het vervolg van de eerste strofe blijft dicht bij het origineel.

De tweede strofe in het liedboek is een samenvoeging van de tweede en derde strofe van Schirmer waarin ook hier Den Besten weer dicht bij de grondtekst blijft waardoor 'auf einem Eselein', 'Kein Scepter, keine Krone' en 'sein Macht und Majestät verhüllen, bis er des Vaters willen' zo goed als letterlijk vertaald zijn.

De derde strofe is een vertaling van de vierde strofe. Waar Schirmer een bede doet 'Jhr großen Potentaten, nembt

diesen König an' daar vertaalt Den Besten het als een mededeling, als een waarschuwing. 'Gij machtigen der aarde, 't is uit met Gods geduld'. Zonder psalm 2 wordt het immers maar moeilijk Kerst.

De vierde strofe is een vertaling van de vijfde strofe waarin Den Besten in zijn vertaling weer dicht bij de grondtekst weet te blijven. Jezus als held betitelen die een heldendaad zou begaan, daarbij zet ik vraagtekens. Sterk is de vertaling van de laatste regel in 'met liederen zonder tal!' Daarbij sluit Den Besten naadloos aan bij 'und thut dem König singen'. Dat zingen stond voor de lutherse Schirmer voorop.

Niet het hiernamaals maar het hier en nu

Allereerst is het dankzij Ad den Besten die met zijn vertaling ons dit lied in de mond legde. Een lied dat anders wellicht onbekend zou zijn gebleven.

Een lied waarin het gaat over de komst van de koning Jezus - opvallend is dat Jezus' naam noch in de Duitse noch in de Nederlandse tekst wordt genoemd - wat verandering met zich mee zal dragen. Potentaten worden gewaarschuwd. Maar deze titel zou ook betrekking kunnen hebben op mensen met een hoge eigendunk. Eenieder die zichzelf bezint kan de weg vinden naar het koninkrijk. Daarbij gaat het niet om de hemel als hiernamaals. Het gaat om het hier en nu. 'O Christus, treedt ons leven binnen', zo dichtte Ad den Besten in een eigen liedtekst. En dat is hier niet anders.

De Evangelisch-Lutherse Gemeente (ELG) Ede zoekt een Predikant voor 20 uur per week (0,5 FTE)

Wie zijn wij?

De ELG Ede is een levendige Lutherse geloofsgemeenschap die met eerbied en aandacht de lofzang gaande wil houden. Wij vieren de zondag in de kleur en het ritme van het kerkelijk jaar vanuit een Lutherse, klassiek-oecumenische liturgie. Er is een betrokken en enthousiaste cantor-organist die kwaliteit van kerkmuziek hoog in het vaandel houdt, en de diensten samen met de predikant, voorzangers, lectors en cantorij vormgeeft. Er is een actieve kinderen jongerenkerk. ELG Ede is een regiogemeente met leden uit de ruime omtrek. Het kerkgebouw is ruim 100 jaar oud, heeft een warme en vriendelijke uitstraling en een mooie akoestiek.

Wat vragen wij van u?

Als universitair geschoold predikant met blijvende aandacht voor Bijbel-exegese heeft u grote affiniteit met liturgie en kerkmuziek en hart voor pastoraat en diaconaat. Samenwerking is één van uw kernwaarden, die tot uiting komt binnen én buiten de

gemeente. U voelt zich verbonden met ouderen en jongeren en speelt in op het vele bestaande werk in de gemeente.

Kerntaken zijn:

- Voorgaan in erediensten;
- Pastorale bezoeken;
- Catechese en ondersteuning kinderen jongerenkerkleiding;
- (Beperkte) bestuurlijke werkzaamheden.

BEELD: MARIJKE BOUTERSE

Wat bieden wij u?

- benoeming voor 20 uur per week vanaf 1 juli 2025 of zoveel eerder als mogelijk is;
- benoeming voor bepaalde tijd voor de periode van vijf jaar, met mogelijkheid voor verlenging;
- benoeming conform rechtspositieregeling van de Protestantse Kerk Nederland;
- honorering conform regeling PKN.

De selectieprocedure is in handen van een beroepingscommissie (vijf leden). Een profielschets van de gemeente/predikant is beschikbaar op www.elg-edel.nl.

Bij interesse ontvangen wij graag uw CV en motivatiebrief vóór 31 december 2024, ter attentie van Beatrijs Wolters, secretaris van de beroepingscommissie, op vacature@elg-edel.nl. Bij vragen kunt u bellen met de voorzitter van de beroepingscommissie, de heer Ties Havinga 06-24 73 03 26.

Luthers Wereldwijd

Dat we als lutherse kerk een wereldkerk zijn, is eenieder bekend. De Lutherse Wereldfederatie zorgt wereldwijd voor onderlinge verbinding, missionaire en theologische ondersteuning, hulp in nood. Maar hoe steekt de LWF in elkaar en wat dóen ze? In deze serie belichten we de organisatie van de LWF en de onderwerpen die op de brede lutherse agenda staan. Deze keer: humanitair en ontwikkelingswerk; de *World Service*.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR- BEELD: LWF

Iedere kerk heeft een diaconie, een woord dat van het Griekse *διακονία* (diakonia) komt en 'dienst' betekent: het verlenen van hulp aan ieder die het nodig heeft. En elke kerk heeft diakenen (*διακονος*); de mensen die vanuit het diaconale ambt ervoor zorgen dat een van de belangrijkste taken van de kerk, het omzien naar elkaar, in praktijk gebracht wordt. Hulpvaardig zijn vanuit de kerkgemeenschap richt zich op lokale, nationale en internationale initiatieven. Collecten voor de diaconie hebben vaak een bestemming die zowel in de directe omgeving van de betreffende gemeente kan liggen, als ook een die een gezamenlijke steun vraagt voor landelijke of internationale projecten, soms ook vanwege rampen of oorlog.

World Service

In Nederland is het Nederlands Luthers Genootschap betrokken bij veel nationale en internationale projecten en kan vanwege de aanwezigheid van lutheranen in het buitenland vaak sneller actief zijn als zich een natuurramp, oorlogssituatie of anderzootige calamiteit aandient, dan ngo's die grootscheepse acties opzetten. Dat geldt ook voor de World Service van de Lutherse Wereldfederatie. De lidkerken van de LWF hebben, al sinds de oprichting van de LWF in

1947, de World Service gemandateerd om allen die in nood zijn hulp te bieden, zonder oordeel of discriminatie. Inmiddels is World Service uitgegroeid tot een internationaal erkende hulporganisatie die aan 3,47 miljoen mensen wereldwijd hulpverleent.

Mondiale dialoog

De werken van World Service staan altijd in verbinding met de lokale gemeenschap en de medewerkers komen ook in moeilijk bereikbare gebieden. Het belang en de rechten van de meest kwetsbaren staan voorop en de hulp van de LWF World Service is niet strikt project-afhankelijk, maar richt zich vooral op duurzame verankering in de lokale overheids- en gemeenschapsstructuur in context met de wereldwijde visie op hulpverlening van de LWF. Daarmee blijft de mondiale dialoog, die geënt is op vredeswerk, mensenrechten, duurzaamheid en waardigheid. De *Sustainable Development Goals* (SDG's), zoals die in 2015 door de Verenigde Naties zijn opgesteld met als doel om op grond van deze duurzame ontwikkelingsagenda in 2030 een betere en duurzame toekomst voor alle mensen in de wereld te bereiken, zijn daarbij leidend. World Service werkt samen met diverse andere humanitaire, religieuze en ontwikkelingsorganisaties, zoals ook de ACT Alliance (Action by Churches Together); een internationaal netwerk van protestantse en orthodoxe kerken en organisaties.

Omzien naar elkaar: broodnodig

Dat de samenwerking met andere instellingen broodnodig is, wordt duidelijk als je kijkt naar de onrust in de wereld en de diverse terreinen waar constant hulp nodig is. De World

Service biedt hulp aan vluchtelingen en aan mensen en organisaties die vluchtelingen opvangen. Maar ook aan terugkeerders, die weer op hun oorspronkelijke plek van herkomst moed moeten vatten.

Armoedebestrijding, levensonderhoud, sociale cohesie en veiligheid zijn thema's die als een rode draad door het werk van de World Service heen lopen.

Vanuit de visie van de Lutherse Wereldfederatie waarin ieder mens mag leven in een rechtvaardige, vreedzame en verzoende wereld, bevrijd door Gods genade, put men telkens weer hoop, moed en energie om dit mooie werk te doen en zal ook telkens weer een appèl gedaan worden aan ons allen, om te blijven omzien naar elkaar. Juist nu, in deze tijd van aanloop naar Kerst, maar ook door het jaar heen. Hulp blijft broodnodig.

Meer informatie: <https://worldservice.lutheranworld.org/>

Wat doet World Service in de Gazastrook: <https://lutheranworld.org/get-involved/emergency-calls/crisis-israel-palestine>

ARNHEM. Fietsroute langs Kerken en Kunst. De gemeente Arnhem heeft een prachtig boekje uitgegeven met een fietsroute langs de 51 gebedshuizen die Arnhem rijk is. Met een foto en beschrijving van elk gebouw. Soms ook van een bijbehorend kunstwerk. Het boekje is gratis te verkrijgen bij de Witte Watermolen in Park Sonsbeek.

HOORN. De statige Lutherse Kerk in Hoorn is verscholen achter witte dozen, maar het zindert er van activiteit. In de dertig jaren na de vorige restauratie werden de kleine beschadigingen in het kerkgebouw door de 'Stichting Behoud Lutherse Kerk Hoorn' zorgvuldig hersteld. Na verloop van tijd is dat echter niet voldoende bij zo'n oud gebouw. Bovendien kregen ze te maken met aangescherpte eisen inzake duurzaamheid, zodat verregaande maatregelen nodig waren. Het onzichtbaar aanbrengen van zonnepanelen was daar één van; maar er was veel meer nodig. Ook met het oog op mogelijke subsidies. Daarom krijgt de kerk een integrale renovatiebeurt. Gelukkig zijn de trouwe kerk-gangers bereid om de ongemakken voor lief te nemen. De steigers blijven nog weken staan, want er komen nieuwe ramen in de kerk met speciaal monumentenglas, waardoor de authenticiteit kan samengaan met besparing op energie. Het mooie orgel is tijdens de renovatie tegen stof beschermd en is afgedekt met een rood/oranje zeil. En: de diensten gaan door.

AMSTERDAM STAD. Op 5 oktober was er een Inspiratiedag, georganiseerd voor alle vrijwilligers en betrokkenen bij Brandpunt Amsterdam Stad. Na een heerlijke oliebol leidde cantor-organist Diederik Blankesteijn de groep door verschillende liedtradities die in ons Liedboek te vinden zijn. Vervolgens was er een heerlijk Syrisch lunchbuffet. Daarna zocht ieder uit het Liedboek een lied 'dat je raakt' en een lied dat 'je tegenstaat' en was er een gesprek met elkaar: wat zijn de criteria waardoor liederen stem kunnen geven aan ons geloof? De mouwen werden opgestroopt om

'een geloofslid te schilderen'. Welke kleuren en welke composities zouden hierbij passen? Interessant was, dat anderen dan de maker uitlegden wat voor 'lied' zij in het schilderij zagen.

WOERDEN. De steigers rond de Lutherse kerk in Woerden zijn weg; de restauratie van het dak van de

kaarsjes en nog meer enthousiaste reacties. Het was een ludieke manier om het kerkgebouw onder de aandacht te brengen. De run ging door de binnenstad van Woerden en daarbuiten. Je rende langs verrassende plekjes, monumentale en culturele hotspots. Al rennend verken je zo de binnenstad in afstanden van 5, 10 of

Hoorn

kerkzaal is achter de rug. Bestaande pannen zijn verwijderd, panlatten zijn vervangen, nieuwe waterkerende en dampdoorlatende folie is aangebracht en het dak is voorzien van goedgekeurde oud-Hollandse dakpannen. Alles, zonder aantasting van het uiterlijk van het gebouw met monumentale status. De actie 'Sponsor een dakpan' was een groot succes. Het begrootte bedrag bij de subsidiegever werd door de vele bijdragen ruim overtroffen. Goede weersomstandigheden maakten dat het werk ruim binnen de geplande tijd gereed kon zijn. De kerk is nu weer vele jaren bestand tegen de invloed van zon en regen, wind en sneeuw.

WOERDEN. Wat een feest! Zo'n 850 wandelaars en lopers van de Woerdense Culture Run liepen op 13 oktober dwars door de Lutherse kerk. De hele middag was er prachtige muziek, vele

15 kilometer. Elk jaar maakt de organisatie weer een originele route dwars door de binnenstad.

GORINCHEM. Deze zomer kon de Lutherse Schuilkerk ook profiteren van het groeiend toerisme in Gorinchem. Twee jaar geleden werd de stadsgids gevraagd of ze een unieke excursie voor de Amerikaanse touroperators kon bedenken. Zo ontstond de kreet 'Orgelconcertjes in de Schuilkerk'. Gorinchem City Marketing verkocht de orgelconcertjes aan Amerikaanse toeristen die vakantie vieren op de Europese rivieren. Enthousiaste organisten en vrijwilligers zorgen voor de uitvoering en de reacties zijn bijzonder. Amerikanen zien activiteit als een mooie ervaring door de historie die bij deze zeldzame Schuilkerk hoort en het in hun ogen 'grote' 19e-eeuwse orgel met haar prachtige geluid. Met de inkomsten uit deze concertjes kan

Gorinchem als lutherse kerk weer reserves opbouwen voor het onderhoud van het monument en het orgel in de toekomst.

LEEWARDEN. Op 27 oktober werd het volledig gerestaureerde Van Dam-kerkorgel van de Lutherse kerk in Leeuwarden officieel in gebruik genomen. Na een toelichting van de orgelbouwers en een demonstratie van alle klankmogelijkheden kwam

het orgel helemaal tot leven in een orgelconcert door Theo Jellema. Het orgel is relatief klein met een bijzonder fraai uiterlijk. In de kerkruimte klinkt het orgel groots. Vooral de klank van de 19de-eeuwse 'strijkersgroep' met duidelijke bassen was bijzonder. Bert Yedema, orgelbouwer van de firma Bakker & Timmenga, had het orgel in onderhoud en begon met de restauratie, wat later werd overgedragen aan Reil Orgelmakerij.

Leeuwarden

Theo Jellema, van 1981-1986b de vaste organist van de Lutherse kerk Leeuwarden, was adviseur tijdens de restauratie. Vanuit de ELG was Marc Braaksma als (voormalig) ouderling/kerkrentmeester verantwoordelijk voor de restauratie. De Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen Noord-Nederland verzette veel en succesvol werk bij de subsidieaanvraag en de financiële administratie van de restauratie.

BREDA. Restaurant Hemels in Breda is op 1 oktober overgenomen door nieuwe eigenaren. Ze zetten de zaak voorlopig voort onder de huidige naam maar in het voorjaar gaan ze verder met een nieuw concept én nieuwe naam: 'Luther'. Het tweetal dat de zaak overnam liet het oog vallen op een horecapand naast de Lutherse kerk in de Veemarktstraat. De naam 'Luther' was al bedacht. Een krachtige naam, aldus het tweetal, en die gaan ze op deze locatie gebruiken.

KrisKrasKort: nieuwe redacteur van *elkkwartaal* stelt zich voor

Mijn naam is Martin de Groot en ik heb de redactie van de rubriek KrisKrasKort overgenomen van Femke Akerboom. Ik ben sinds acht jaar weer terug in de Lutherse kerk, toen ik dominee Susanne Freytag leerde kennen. We waren zowat burens in een flatgebouw in Eindhoven, waar we beiden tijdelijk woonden. Lang verhaal kort: we zijn getrouwd, hebben intussen een rijtje (bonus) kleinkinderen en zijn in september verhuisd naar Groningen. Door mijn ervaring in de media ben ik gevraagd in de redactie van *elkkwartaal*. Dat is mooi en eervol vrijwilligerswerk! KrisKrasKort is een rubriek voor berichten en activiteiten uit de lutherse gemeenten in Nederland. Heeft u leuke, interessante, belangrijke én humoristische berichten over uw gemeente of kerkgebouw om te delen in *elkkwartaal*? Stuur ze me!

Om op de hoogte te blijven wat er speelt in de lutherse gemeenten ontvang ik graag uw kerkblad. Een aantal gemeenten doet dit al, maar ik heb ze nog niet allemaal. Zet mij graag op uw verzendlijst. Ik hoop op goede samenwerking.

Met vriendelijke groet, Martin de Groot

info@martindegroot.nl of redactie@elkkwartaal.nl

Langs sporen van slavernij in Leeuwarden

Wat heeft Friesland te maken met het slavernijverleden? Wandel met het boek *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* langs verschillende locaties in de oude binnenstad van Leeuwarden voor het antwoord.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

Friesland vormde in de Gouden Eeuw een middelpunt van verschillende handelsstromen. Zo'n 22.000 Friese zeelieden en militairen voeren en vochten tijdens de 17e en 18e eeuw in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie, de West-Indische Compagnie en de Admiraliteiten. Friezen hielpen bij het scheppen van de randvoorwaarden om slavenhandel en slavernij in stand te houden.

Ondersteuning van slavernij

Ze ondersteunden de overzeese handel: als zeelui, als eigenaren van plantages, in bestuursfuncties overzee, als in- en verkopers van koloniale waar, en als afgevaardigden in het landsbestuur, waar over het voortzetten of afschaffen van slavernij werd besloten. De zwarte kant van de Gouden Eeuw.

Sporen in Leeuwarden

De wandeling door Leeuwarden belooft 'een zoektocht naar de keerzijde van het stoere karakter van Friesland als zeevarende, handelende en producerende natie' staat in de inleiding van het boek *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân* van Barbara Henkes.

Henkes neemt de lezer in het boek mee naar maar liefst 80 locaties in de provincie met evenzoveel verhalen van Friese slaveneigenaren en plantagedirecteuren, van scheepslieden, winkeliers en fabrikanten die profiteerden van slavenarbeid, van zwarte bedienden in dienst van de Friese elite, en van Friese tegenstanders van de slavernij.

28 van deze locaties staan in de binnenstad van Leeuwarden, goed voor een wandeling van zo'n 5 km. De route voert langs onder meer winkelpanden, woonhuizen en drie kerken.

Routebeschrijving

De routebeschrijving is te vinden in het boek *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân*, uitgave van Uitgeverij Passage, ISBN 9789054523956, € 17,50.

Laatste kerstvieringen vanuit de ELG Alkmaar

Kerstavond: *kerst ingebed in gebed voor de hele wereld*,
24 december 2024, 21.00 uur

Kerstmorgen: *... en zij keerden via een andere weg terug...*,
25 december, 10.00 uur

Beide vieringen worden voorgedaan door ds. Yvonne Bos (em. predikant).
Lutherse kerk, Oudegracht 187, Alkmaar
Sinds januari 2023 is Alkmaar een Huisgemeente van de ELG Amsterdam

In memoriam Dr. Martin L. Van Wijngaarden

5 oktober 1966 – 13 oktober 2024

TEKST: TRINETTE VERHOEVEN

De dood van Martin kwam onverwacht. Hij was blij met de nieuwe, protestantse gemeente in de Abdijkerk in Loosduinen die op zijn pad kwam. Vol energie ging hij daar aan het werk. Al zijn talenten kwamen aan de orde: hij richtte een cantorij op, ging voor in het jeugdwerk, onderzocht met anderen hoe aantrekkelijk kerk te zijn voor jongvolwassenen. Was hij aanvankelijk voor 50% beroepen, tot vreugde van iedereen werd die aanstelling al gauw verruimd tot 100%. In korte tijd liet hij een onuitwisbare indruk achter in Den Haag. Toch kon hij niet verder en dit tot groot verdriet van velen, niet in de laatste plaats van zijn vrouw Erna en zijn zoon Zegher.

Martinus Leonard werd hij gedoopt. Martin groeide op in een kerkelijk meelevend gezin dat van Rotterdam naar Tiel verhuisde. In de Betuwe raakten zij als gezin betrokken bij de lutherse gemeente. Martin werd geboren met zijn handjes gevouwen. Het zou een voorbode zijn van een jong verlangen predikant te worden. De ziekte van zijn vader was een andere drijfveer. Als hij beter werd, zou hij predikant worden, een lutherse ervaring.

Na zijn middelbare schoolopleiding ging Martin theologie in Utrecht studeren. Zijn afstudeerscriptie had te maken met kerkgeschiedenis, een vak dat hij uit zou bouwen en veel later op de VU zou doceren. Eerst studeerde hij nog aan het Luthers Seminarium

in Amsterdam om predikant te worden. In 1991 werd hij beroepen naar de Augustanakerk in Amsterdam. Bij zijn ordinatie sprak hij over de vreugde uit de brief van Paulus aan de Filippijzen. De vreugde van Christus werd de leidraad voor zijn leven. Te pas en te onpas zong hij zogenaamde Jezusliedjes. Maar toch was het niet zomaar dat hij die liedjes zong, hij hield zich vast aan Christus. Luthers Christocentrische geloof was hem dierbaar.

Martin voelde zich thuis in de grote stad. Vandaar zijn overstap na 10 jaar naar Rotterdam. De vieringen van 31 oktober die hij organiseerde, werden goed bezocht. Martin had gevoel voor het 'luthers eigene' en wist dat

kerkblad van de Abdijkerk zei hij: 'Voor mij zijn calvinisme en lutheranisme nog altijd de twee pijlers onder hetzelfde geloof. Ik profileer me het liefst als protestant, ook al omdat de lutheranen in Nederland vanaf het begin een calvinistische inslag hadden.' De kerk diende hij ook in het Generaal College voor het Opzicht. Martin was een goed bestuurder die in tal van besturen plaats nam, onder andere in het bestuur van museum het Catharijneconvent.

Ondanks alle drukte zag Martin kans te promoveren naast zijn werk als gemeentepredikant. Als kerkhistoricus verdiepte hij zich vooral in religieus erfgoed. Zijn proefschrift (2016) han-

delt over luthers avondmaalsgerei 'als identiteitsdrager van een godsdienstige minderheid'. In mei 2024 kwam zijn boek 'Nederlandse Lutheranen en hun omgang met de Augsburgse Confessie' uit. Deze studie schreef hij ter voorbereiding op de 500ste verjaardag van dit belijdenisschrift in 2030. Hij had plannen voor andere publicaties. Martin droeg van harte bij aan het inbrengen van de lutherse traditie in de Protestantse Kerk.

Hij mocht zich dan protestants voelen, als het erop aankwam leunde hij naar het Lutheranisme, omdat hij zag dat dat nodig was.

Voor dit in memoriam werd ook gebruik gemaakt van een in memoriam dat in de Abdijkerk verscheen van Meindert Burema en David Renkema

ook uit te dragen. De teruggang van de kerk en in het bijzonder het luthers smaldeel deed hem pijn. Hij deed er alles aan Luther en de lutherse traditie hoog te houden. Dat betekent niet dat hij geen oog zou hebben voor de tweede traditie die onze kerk rijk is. De laatste jaren was Martin lid van de lutherse synode maar ook van de Generale Synode van de PKN. In het

Emeritaat dominee Taco Smit

TEKST: ANDREAS WÖHLE

“Een lieve, pastorale predikant ...” Dat was veelvuldig te horen in de wandelgangen, na de vesperviering van 20 oktober. Hiermee nam dominee Taco Smit afscheid, na ruim dertig jaar, van het actieve gemeentepredikantswerk. Veel waardering was er ook voor zijn werk om de Lutherse gemeente op goede wijze deel te laten uitmaken van de Protestantse Gemeente te Delft. En nu dan het afscheid: begeleid door veel muziek, een internationaal kinderkoor dat met wijde armen aanduidend ‘Deep and Wide’ zong, waarderende toespraken en een ontspannen borrel achteraf. Een waardig afscheid voor een ware ‘pastor’!

Activiteiten

In *elkkwartaal* besteden we aandacht aan lutherse activiteiten in het land. Belangrijk doel hiervan: landelijk bekendheid geven aan activiteiten bij zoveel mogelijk lutheranen en betrokkenen, zodat die kunnen deelnemen.

Kerkenradendag

Zaterdag 8 maart

Niet alleen voor leden van lutherse kerkenraden. Lutheranen en andere kerkelijk betrokkenen uit het hele land onderhouden zich over actuele thema's en ontmoeten elkaar in een vrolijke en inspirerende sfeer.

Het programma is nog niet bekend.

Locatie: Lutherse kerk Apeldoorn, Professor Röntgenstraat 9, 7311 AM Apeldoorn

Contact en aanmelden:

luthersesynode-secretaris@protestantsekerk.nl

Ontmoetingsdag Nederlandse Lutherse Vrouwen Bond (NLVB)

Zaterdag 8 maart van 10.00-16.00 uur

Op het programma staan de jaarvergadering en een vervolg op het jaarthema ‘Gelovige vrouwen op reis’. Ook is er een kennismaking met de Augustanahof.

Locatie: Augustanahof, Erasmusgracht 24, 1055 BJ Amsterdam

Kosten: € 25,-

Inlichtingen en opgave bij Helene Axler, h.v.axler@gmail.com

Lutherse Schaakdag

Zaterdag 15 maart

De 21e Lutherse schaakdag wordt georganiseerd onder auspiciën van de Stichting Vrienden van Hoekelum Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom Inlichtingen en opgave: Hans Mudde, Thomas Jefferson-laan 48, 2285 BB Rijswijk, hansmudde@planet.nl

Lutherse Cantorijdag

Zaterdag 15 maart van 10.00-17.00 uur

De tweede lutherse cantorijdag staat onder leiding van Jeroen de Haan, Luuk Schuurman en Natascha Morsink. Op het programma staan: repertoire voor de 40-dagentijd en Stille week, stemvorming in het koor en samen een dag zingen. Lutherse kerk Woerden, Jan de Bakkerstraat 11, 3441 ED Woerden

Inlichtingen en opgave: luthersecantorijdag@elkz.nl

Vriendendag St.Vrienden van Hoekelum

Zaterdag 12 april van 14.00-17.30 uur

Programma: Kees Posthumus met ‘De Bijbel gezongen’. Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom

Inlichtingen en opgave: secretaris@vriendenvanhoekelum.nl

Zingend geloven, in de lutherse traditie

Het Luthers Dagboek 2024-2025 is er. Elke dag een bijbeltekst met een korte prikkelende uitleg; voor zondagen en hoogtijdagen en uitgebreidere informatie. In de bijlage informatie over Lutherse organisaties en gemeenten.

TEKST: CO ENGBERTS

Wie het nog niet in huis heeft: het is eenvoudig te bestellen via info@slub.nl. We hebben ons best gedaan om de prijs zo laag mogelijk te houden, namelijk: € 20,- excl verzendkosten. We zijn blij dat het lukte, want veel mensen gebruiken het Dagboek vaak dagelijks voor inspiratie en overdenking. Dit jaar met een bijzonder thema: muziek en geloof aan elkaar verbinden.

Wat is 'Lutherse (kerk)muziek'? Al gauw denk je dan aan 'Bach' of 'klassieke liturgische melodieën' of 'vooral orgel'! Maar wat maakt muziek dan luthers, en welke rol speelt muziek in onze traditie, ook voor de toekomstige vormen van kerkzijn? Al in 1524 - nu 500 jaar geleden - stelden de reformatoren deze vraag. Ze brachten toen voor het eerst liederen en melodieën

voor een 'reformatorisch Liedboek' bijeen in het zogenoemde ACHT-LIEDERENBOEK.

Wereldwijd, op initiatief van de Lutherse Wereldfederatie, is de afgelopen jaren in verschillende rondes en aan de hand van verschillende aspecten gesproken over wat de 'lutherse traditie' is. Voortbouwend op destijds in 1517, is 'luthers' altijd aan verandering onderhevig. Voortschrijdend inzicht, andere tijden, andere mensbeelden, maar toch is de ontwikkeling nog steeds nauw verbonden met dat begin: Martin Luther en Philipp Melanchthon. Welke muzikale accenten nemen de kerken van vandaag de dag wereldwijd mee de toekomst in, om inhoudelijk en kernachtig het 'Lutherse' te bezingen?

Komend jaar zijn de jubilea van zowel de oudste geloofsbelijdenis van

Nicea, maar juist ook de Augsburgse confessie. Philipp Melanchthon schreef al naar aanleiding van de Augsburgse Confessie over 'verbondenheid en erbij horen' dat de nieuwe reformatiebeweging een mozaïek van mensen is, verspreid over de hele wereld die het eens zijn over het evangelie, dezelfde Christus hebben, dezelfde Heilige Geest en dezelfde sacramenten, ongeacht hun menselijke tradities. Vandaar het thema voor het Dagboek: *zingend geloven, in de lutherse traditie.*

WARTAAL

TEKST: MARTIN DE GROOT

Het begon met: Later, als we allebei met pensioen/emeritaat zijn, zouden we willen verhuizen vanuit de drukke metropool Eindhoven naar een rustiger deel van ons land. Zo hebben we de afgelopen twee jaar vakantie gehouden in Drenthe. Dat was een openbaring voor mij. Wat een prachtige provincie. Als Amsterdams stadsjochie was ik al in vakanties naar een gastgezin 'gestuurd' op een kleine boerderij in de Achterhoek. Daar is mijn liefde voor het leven op het platteland ontstaan. Rondfietsend in Drenthe en het veengebied van Groningen werd ik steeds enthousiaster over het Noorden.

Wat wij niet konden bevroeden was dat er dit jaar een vacature zou komen voor een predikant in de lutherse gemeente Groningen. De stad Groningen wel te verstaan. Tja, wat te doen. Zo'n kans komt maar één keer voorbij. Na lang wikken en wegen stuurde mijn vrouw, op dat moment predikant in Zuid-Nederland, toch een briefje naar de beroepingscommissie. Zouden ze haar eigenlijk weer terug willen hebben? Na een spannende tijd van wachten bleek dat ze haar juist graag terug wilden hebben.

Dan komt ineens alles in een stroomversnelling: verhuizen naar het Noorden. We kozen voor Zuidbroek als woonplaats. Dat dorp heeft een uitstekende verbinding naar alle kanten en een prima treinverbinding met de stad Groningen. Op 8 september was de laatste dienst in Eindhoven en één week later de intrede in Groningen. Dat klinkt simpel maar zie maar eens een huis te vinden dat past. En dan het proces van aankopen en ook het verkopen van ons huis in Eindhoven. Veel gedoe met makelaars, banken en notarissen. De verhuizing, stress! Alles inpakken, terwijl het werk doorgaat. De inboedel opslaan. Het 'nieuwe' huis, bijna 90 jaar oud, moet nog stevig worden aangepakt. Een renovatie die veel langer gaat duren omdat aannemers en bouwvakkers geen tijd hebben. Ze barsten van het werk en kunnen niet aan meer personeel komen. Dus, eindeloos geduld en veel zelf aanpakken. Ik loop nu al weken voor het grootste deel in een werkoverall te klussen. Maar de aannemer is vol goede moed en schetst steeds het licht aan het einde van de renovatie-klussen. Susanne is intussen helemaal op haar plek in Groningen.

Nieuws vanuit de WICAS

In 2023 vierde de LWF het 10-jarige jubileum van de Gender Justice Policy. Een goede reden voor de WICAS van West- en Centraal-Europa om elkaar weer eens in het echt te treffen.

TEKST: HELEN NAGELHOUT

De afkorting WICAS staat voor Women In Church And Society. Binnen de LWF zetten zij zich in voor gender justice en women empowerment. Nederland hoort bij de regio West- en Centraal-Europa. Elke regio heeft zijn eigen uitdagingen met vrouwenrechten. In Genève waren we in het John Knox Center bij elkaar met vrouwen uit Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk, Zwitserland, Italië en ikzelf namens Nederland. Ook ds. Marcia Blasi was aanwezig, de Program Executive vanuit de LWF voor WICAS wereldwijd. Nederland heeft twee vertegenwoordigers, ikzelf en Rianne Veenstra. Kathrin Walrabe was vanaf 2018 de regio-coördinator en heb ik dit werk van haar overgenomen en zal ik de komende drie jaar als coördinator optreden, waardoor de inzet van Rianne Veenstra in Nederland heel fijn is.

Gendergelijkheid en vrouwen in leiderschapsposities: prioriteit

Er zijn verschillende onderwerpen besproken in Genève, zoals het hernieuwen van het netwerk. Er zijn nog steeds lidkerken met weinig of geen vrouwelijke voorgangers, maar ook is er - nog steeds - de ongelijke behandeling van vrouwen, ook in Nederland. "De voortdurende gezamenlijke inzet voor gendergelijkheid en het versterken van vrouwen in leiderschapsposities blijft een prioriteit", aldus Kathrin Walrabe. Zeker met groeperingen die terug willen naar het 'traditionele' leven, met de vrouw thuis, zien we dat er in Europa nog veel gedaan kan worden. We bezochten het hoofdkantoor van de LWF en spraken daar met ds. Ireneusz Lucas, de regionale secretaris van Europa, en ds. Sivin Kit, directeur van het departement van Theologie, Missie en Gerechtigheid. Beiden hebben hun steun voor het vrouwennetwerk uitgesproken en we kijken ernaar uit om samen te werken.

Nieuw impuls

Een tweede aandachtspunt is het geweld tegen vrouwen. We deelden ervaringen en hebben nagedacht over hoe we dit tegen kunnen gaan. Begin december is de Gender Justice Consultation in Genève, waarin alle regio-coördinatoren en andere betrokkenen bijeenkomen om te beslissen wat het nieuwe beleid zal zijn binnen de LWF. Ik ben hierbij aanwezig, dus dit wordt vervolgd.

Uit de synode...

TEKST: MAARTEN VAN DER WOUDE, voorzitter Evangelisch-Lutherse synode

Door omstandigheden is het mij helaas niet gelukt om deze rubriek voor het vorige nummer van *Elkkwartaal* te schrijven. Mijn excuses hiervoor. Bij het verschijnen van deze laatste editie van 2024 is het alweer bijna Kerst, het feest van de geboorte van Christus, het feest van het LICHT. Dat dit licht over u en de wereld mag schijnen en dat dit eeuwige licht ook de mensheid mag verlichten en mild mag stemmen, vrede mag brengen, voor nu en een lange toekomst in dat licht. Het licht van onze Heer en van ons geloof in hem en in een betere wereld.

De toestand in de wereld

Ons geloof verbindt mensen. Het is betreurenswaardig, dat hetzelfde geloof door de eeuwen heen, mensen verdeelt en met elkaar in conflict brengt. Ook groothedswaanzin en ideeën van leiders van grote en kleinere landen zetten naties en volkeren tegen elkaar op. Het wantrouwen van mensen onderling is exceptioneel, deels beïnvloed door desinformatie maar ook door verlies van eigen kunnen, kracht en vertrouwen.

Het doemscenario is een herhaling van eerdere conflicten in de wereld. Het meer positieve scenario, waarin ik geloof, is dat mensen, hoe verdeeld ook, elkaar toch weer weten te vinden. Daarin kunnen u en ik een rol spelen, door *samen* te werken, *samen* te vertrouwen, *samen* te verbinden en *samen* te geloven in onze toekomst, in onze *samenleving* en vast te houden aan een belangrijke kracht die ons bindt: ons geloof. Wij, als lutheranen, en ieder ander die gelooft in hogere krachten en machten. Laten we verbinden naar een toekomst met plek voor iedereen, *samen* met God en ons allen.

Dominee Martin van Wijngaarden

Met verslagenheid hebben we kennisgenomen van het overlijden van ds. Martin van Wijngaarden op zondag 13 oktober. We hebben hem herdacht en afscheid genomen in een eredienst op 19 oktober in de Abdijkerk in Loosduinen (Den Haag), waar Martin sinds vorig jaar werkzaam was als predikant. Martin werkte jarenlang als predikant binnen de lutherse gemeenschap; eerst in Amsterdam, daarna 22 jaar voor de ELG Rotterdam. De verdiensten van Martin voor de lutherse gemeenschap zijn talrijk: als predikant, zijn inzet voor het behoud van het Luthers erfgoed, het contextueel bijbellezen, de overtuiging dat musiceren/zingen in ons geloof ons nog dichterbij God brengt ('zingen is tweemaal bidden') en als synodelid.

We verliezen in hem een aimabel, inspirerend en goed mens. Wij zullen Martin missen. Onze gedachten zijn bij zijn vrouw Erna, zoon Zegher en allen die hem liefhebben.

De synode verkiezingen en daarna

Het kan u niet ontgaan zijn: de verkiezingen voor de nieuwe synode, die medio 2025 aantreedt, vinden plaats begin 2025. Een aanzienlijk deel van de synodeleden gaf aan, niet herkiesbaar te zijn voor de volgende termijn van 2025 tot 2029. Er zijn gelukkig ook nieuwe kandidaten. Mensen die zich willen inzetten voor een duurzame lutherse gemeenschap in ons land. Mensen met frisse en nieuwe ideeën, met ervaring en ook relatieve nieuwkomers. Samen met de synodeleden die zich weer herkiesbaar stelden, is er een mooie mix van ervaring en nieuw elan.

Er is en blijft nog veel te doen; nieuwe mensen springen op een rijdende trein, de trein van *Duurzaam Luthers 2030*, bepalend voor de toekomst van onze kerkgemeenschap. Ook zijn gedachten uitgewerkt over een nieuwe structuur en werkwijze van de synode en de synodale commissie. Een structuur die hogere effectiviteit zal brengen en meer handen aan de bak krijgt voor al het werk dat voor ons ligt. Dit alles is nog in een ontwikkelingsfase maar zal onze gemeenschap de nodige impuls en kracht geven om ook in de toekomst levend en zichtbaar te blijven.

Kerkenradendag 2025

Ook volgend jaar is er weer de jaarlijkse Kerkenradendag. Een dag waarop *iedereen* welkom is en niet alleen bedoeld is voor leden en lutherse kerkenraden. De Kerkenradendag 2025 is dit keer in de kerk van de ELG Apeldoorn, op zaterdag 8 maart. Noteer deze datum vast in uw agenda. Lutheranen en andere kerkelijk betrokkenen uit het hele land onderhouden zich over actuele thema's en ontmoeten elkaar in een vrolijke en inspirerende sfeer. Over het programma volgt meer informatie. Welkom dus op 8 maart.

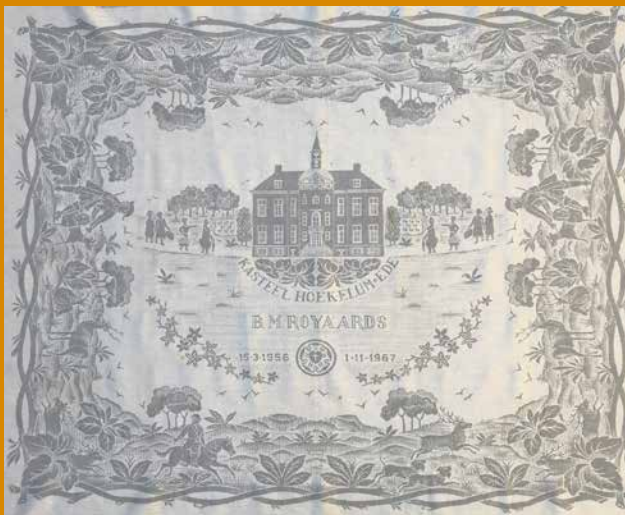
Wanddoeken Hoekelum

Als secretaris van Stichting Vrienden van Hoekelum ontmoette ik vorig jaar een oude kennis die mij vertelde dat zijn vrouw een mooie damasten doek had met een afbeelding van Hoekelum; een doek daarop Kasteel Hoekelum, een lutherroos, een naam en twee data.

TEKST EN BEELD: **DAAN VAN DOORNE**, secr. St. Vrienden van Hoekelum

Tijdens de Vriendendag op Hoekelum op 11 november 2023 liet ik de doek zien en enkele weken later ontving ik van dominee Kees van der Horst een doek met een deels identieke afbeelding. Deze doek is kleiner met links de tekst 'Kasteel Hoekelum – Ede' en rechts 'Huisvrouwendagen'. Op beide doeken zijn de afbeeldingen identiek.

Contact met de conservator van de Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen, mevrouw Femke Overdijk, leverde nieuwe informatie op over de herkomst die zij had gevonden in hun archief.

Herkomst wanddoek Kasteel Hoekelum

Tijdens een jaarvergadering van de Vereniging Tessel-schade - Arbeid Adelt (TAA) had een erelid van de afdeling Friesland een grijs damast geweven wanddoek bij zich, waarbij ontdekt werd dat de afbeelding en tekst op de doek Kasteel Hoekelum betrof. Behalve het kasteel, jacht-tafereel, enkele dames, naam en data stond ook de luther-roos op het doek. Naast de lutherroos stond de naam 'Royaards', een bekende naam binnen Luthers Nederland in de jaren vijftig en zestig, met name als châteleine van kasteel Hoekelum.

Kasteel Hoekelum werd in die tijd door Barones Iddink-van Wassenauer, vanaf 1956-1981 actief bestuurslid van TAA-afdeling Ede, beschikbaar gesteld aan het Luthers buitencentrum. Mej. Royaards verzorgde de verhuur en het reilen en zeilen binnen het kasteel. Bij haar afscheid ontving zij de damast geweven doek met daarin de data

van haar verblijf op het kasteel (15-3-1956 tot 1-11-1967). Na haar overlijden kwam de wanddoek via diverse omzwervingen terecht bij de afdeling Ede van TAA.

Er zijn nog enkele vragen open:

- Wat was die huisvrouwendag op Hoekelum?
- Van wie waren de doeken met deze tekst? Werden zij gebruikt, weggegeven of verkocht? De twee doeken lijken veel op elkaar en waar zijn de doeken (kennelijk beiden) vervaardigd? In Tilburg in de damastweverij van het Textielmuseum?

De conservator van de Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen en ik zijn zeer geïnteresseerd in aanvullende informatie. Wie meer weet over dit onderwerp, kan het sturen naar secretaris@vriendenvanhoekelum.nl.

'Als morgen de wereld vergaat dan zou ik vandaag nog een boom planten'

*Lutheran Summer School:
Duik in de wereld van
ecotheologie*

Van 14-18 augustus 2025

Zin in een verrassende duik in het Lutherse geloof? En ben je niet vies van een kleine reis door Luthers Europa? Kom dan naar de Lutheran Summer School! Vier dagen vol mooie ontmoetingen, inspirerende workshops, bezinning, lekker eten en gezelligheid. Ontdek wat het betekent om Luthers te zijn en ervaar de vrijheid en verbondenheid van samen onderweg zijn.

Dit jaar dompelen we ons onder in de ecotheologie. We gaan het hebben over hoe we voor de aarde zorgen en hoe de relatie tussen mens en schepping is. Het programma werken we nog hard aan, maar dit is er één die je niet wilt missen!

Deze Summer School is geschikt voor leergierige zielen van 18 tot 100 jaar, die actief (willen) zijn in de kerk. Doe mee en laat je verrassen door een unieke en inspirerende ervaring!

Kom je ook?
Meld je aan via:
<https://www.lutheransummerschool.nl/>

